

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 314.04(497.452)"653"

Prejeto: 15. 6. 2016

Gašper Oitzlmag., Zgornje Rute 101a, SI-4282 Gozd Martuljek
E-pošta: gasperojcl@hotmail.com

Poselitvena slika zgornje Gorenjske v srednjem veku

IZVLEČEK

Predstavljena je poselitvena slika zgornje Gorenjske v srednjem veku. Prične se z obdobjem tik pred naselitvijo Slovanov, nato je predstavljena zgodnja slovanska naselitev, sledi pa kolonizacija v visokem srednjem veku, ki se je večinoma osredotočila na nižinske predele. S 13. stoletjem se prične naseljevanje območij z gospodarsko manj ugodnimi legami v dolinah ter nad njimi. Članek vsebuje dve tabeli, kjer je navedeno število kmetij po posameznih vaseh, ki so izpričane v pisnih virih, in sicer za čas okoli leta 1330 ter za konec 15. stoletja. Nato sta podana še skupno število kmetij na omenjenem območju ter poskus izračuna približnega števila prebivalstva. Predvsem tabela za konec 15. stoletja je bolj reprezentativna in bliže realnemu stanju.

KLJUČNE BESEDE

zgornja Gorenjska, slovanska naselitev, srednjeveška kolonizacija, urbarji

ABSTRACT

THE SETTLEMENT STRUCTURE OF ZGORNJA GORENJSKA IN THE MIDDLE AGES

The paper presents the settlement structure of the Zgornja Gorenjska region in the Middle Ages. It begins with the period immediately preceding the Slavic settlement, continues with describing the early Slavic settlement and concludes with the colonisation during the high Middle Ages, which mainly concentrated on lowland areas. The 13th century witnessed the settlement of economically less favourable areas in valleys and at higher elevations. The paper contains two tables indicating the numbers of farms in villages that appear in written sources for the period of around 1330 and for the end of the 15th century. The paper also provides a total number of farms in the area under discussion and attempts to give an approximate number of the population. The table referring to the end of the 15th century, in particular, is more representative and realistic.

KEY WORDS

Zgornja Gorenjska, Slavic settlement, medieval colonisation, land registers

Uvod

Namen članka¹ je prikazati stanje poselitve na območju zgornje Gorenjske od začetka omemb krajev na tem območju v pisnih virih pa vse do konca srednjega veka. Na začetku je na kratko predstavljen čas pozne antike in zgodnjega srednjega veka, nato pa rezultati nižinske kolonizacije v visokem srednjem veku in obravnava višinske kolonizacije ter druge spremembe poselitvenega stanja v poznem srednjem veku. Na podlagi ohranjenih virov sta izdelani dve tabeli s številom kmetij po vaseh okoli leta 1330 in s konca 15. stoletja.

Za čas visokega srednjega veka so uporabljeni predvsem izdano listinsko gradivo in arheološki viri, omeniti velja še urbarialni popis »*Notitia bonorum de Lonka*« in seznam posesti freisinskega kapitlja ob Vrbskem jezeru, ki oba datirata v sredino 12. stoletja, nekaj desetletij mlajša pa je potrditev posesti proštije na Blejskem otoku. Za čas od sredine 13. stoletja dalje so kot glavni vir uporabljeni že izdani urbarji briksenske škofije za blejsko gospostvo ter še neizdana urbarja za belopeško in radovljiško gospostvo iz leta 1498. V poštven pridejo tudi regesti v Centralni kartoteki srednjeveških listin za Slovenijo, ki jih hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa na ZRC SAZU, ter celjske fevdne knjige iz Arhiva Republike Slovenije.

Tematika poselitve posameznih delov zgornje Gorenjske v srednjem veku je bila večjega števila obravnav deležna šele v zadnjem času, tako npr. razprave Janeza Mlinarja o srednjeveški poseljenosti jeseniške občine, Zgornjesavske doline in doline Radovne. Za območje Blejskega kota velja omeniti predvsem poglobljeno raziskavo blejske mikrorregije Andreja Pleterskega *Nevidna srednjeveška Evropa. Župa Bled*. Manjkajo pa poglobljene raziskave za preostala območja zgornje Gorenjske, torej za radovljiško Deželo,² Bohinj in Lipniško dolino. Prvi je o zgodnji slovanski poselitvi na Gorenjskem pisal Milko Kos, in sicer v članku v *Arheološkem vestniku*, kjer je zgolj na splošno orisal potek zgodnje naselitve, ni pa bilo poglobljenega pristopa na mikroravni.

Zemljiška gospostva niso imela sklenjenih teritorialnih meja, temveč je bila posest razpršena po območju od spodnjega dela Zgornjesavske doline do vzhodnega dela radovljiške Dežele. Posledično so lahko kmetije po posameznih vaseh pripadale vsaj dvema gospodoma, v nekaterih primerih celo trem ali štirim. Ob tem je treba dodati, da so predvsem del ortenburške posesti v poznem srednjem veku odda-

jali v fevd nižjemu plemstvu, ki je nato s pridobljeno posestjo lahko razmeroma svobodno upravljalo, jo tudi prodajalo naprej. Poleg nižjih posvetnih fevdalcev so obstajali nižji cerkveni fevdalci, kamor sodijo cerkve in župnije. Te so prav tako imele svojo zemljiško posest, ki pa je bila sicer večinoma majhna, iz obdobja srednjega veka pa popisi posesti posameznih cerkva in župnij niso ohranjeni.

Določanje velikosti posameznih naselij je precej težavna naloga. Tako število kmetij, zabeleženo v obeh tabelah, posledično ne odraža realnega stanja, temveč je zgolj poskus čim natančnejšega približka, ki ga omogočajo ohranjeni srednjeveški viri. Uporaba zgolj srednjeveških virov je pomanjkljivost raziskave, saj bi se z uporabo mlajših pisnih virov, kot so popis prebivalstva ljubljanske škofije iz 18. stoletja, terezijanski kataster ter urbarji iz obdobja zgodnjega novega veka, dalo v precej večji meri določiti tako obseg poselitve kot število prebivalstva ob koncu srednjega veka. Količina ohranjenih pisnih virov od 14. stoletja dalje je sicer res vedno večja, a s kritično analizo mlajših virov ter njihovo primerjavo s starejšimi viri bi lahko pridobili dragocene podatke, ki jih zgolj uporaba starejših virov ne omogoča.

Pozna antika in zgodnji srednji vek

Območje zgornje Gorenjske je bilo ob koncu pozne antike zelo redko poseljeno, za zadnja desetletja 6. stoletja je na tem prostoru dokazan obstoj zgolj dveh naselbin, in sicer utrjenih višinskih naselbin na blejski grajski vzpetini³ ter na Ajdni nad Potoki.⁴ Obenem domnevamo obstoj še nekaterih drugih naselbin ter začasnih pribežališč,⁵ toda zaradi pomanjkanja arheoloških najdb za čas konca 6. stoletja, oziroma slabe arheološke raziskanosti, teh domnev ne moremo niti potrditi niti povsem ovreči.

S prihodom Slovanov bi lahko nasilen konec doletel naselbino na Ajdni,⁶ medtem ko je staroselska naselbina na blejski grajski vzpetini verjetno nekaj

¹ Članek je razširjen del magistrske naloge istega avtorja z naslovom »Prostor – narava – človek v Julijskih Alpah. Zgodovina nekega prostora med letoma 500 in 1500«, pod mentorstvom prof. dr. Janeza Mlinarja.

² Pod geografskim pojmom »radovljiška Dežela« razumemo ravninski svet med Karavankami in levim bregom Save, od Most pri Žirovnici do Begunj in Mošenj (Ilešič, Gorenjska, str. 9–17).

³ Pleterski, *Naselbina na blejski Pristavi*, str. 24–25; Knific, *Arheološki sledovi*, str. 94–98.

⁴ Sagadin, *Ajdna nad Potoki*, str. 11–19; Valič, *Ajdna*, str. 279; Vidrih Perko in Sagadin, *Gorenjska v antiki*, str. 219–221.

⁵ Npr. Ajdovski gradec v Bohinju, Bohinjska Bela, Moste pri Žirovnici, Gradišče nad Koroško Belo in Rateče (*Arheološka najdišča Slovenije* (v nadaljevanju *ANSI*), str. 164–168; Vičič, *K arheološki topografiji*, str. 3–4; Valič, *Ledine*, str. 42–44; Ciglencečki, *Prispevek*, str. 157–161; *Leben in Lux*, Bohinjska Bela, str. 21–22; Sagadin, *Poznoantična*, str. 381–382; Sagadin, *Arheološka najdišča*, str. 19–22; Sagadin, *Rateče*, str. 140). Domnevna začasna pribežališča: jama Poljšiška cerkev pri Gorjah, Ajdovska luknja pri Soteski v Bohinju ter jama Žičica pri Mostah (Valič, *Gorje*, str. 132; Valič, *Ajdovska luknja*, str. 272–274; Ciglencečki, *Archaeological Investigation*, str. 127). Milan Sagadin za čas druge polovice 6. stoletja domneva močno zgostitev nižinske poselitve, kot primeri so na zgornjem Gorenjskem navedeni Bohinjska Bela, Breg pri Žirovnici in Mošnje (Sagadin, *Od Karnija do Kranja*, str. 177).

⁶ Vidrih Perko in Sagadin, *Gorenjska v antiki*, str. 219–221; Vidrih Perko, *Ajdna nad Potoki*, str. 206–211.

Vzpetina Ajdna nad Potoki (foto: Gašper Oitzl).

časa obstajala poleg slovanske naselbine, ki je nižje, na severnem pobočju griča, na podlagi datacije s C14 nastala že v drugem desetletju 7. stoletja.⁷ Slovanska naselitev je bila v Blejskem kotu sprva omejena na okolico grajske vzpetine ter območje Mlinega ob jezeru, šele kasneje je sledila razširitev naselitve na obrobje.⁸ Do tega je prišlo med drugo polovico 8. in sredino 9. stoletja, ko je po ugotovitvah Andreja Pleterskega v Blejskem kotu prišlo do notranje kolonizacije; rezultat je nastanek številnih novih naselbin tako v bližini grajskega griča kot tudi na obrobju Blejskega kota (npr. Žgornje Gorje, Zasip in Zgornje Bodešče).⁹ Antropološka analiza na primeru Zgornjih Bodešč in Zasipa ugotavlja, da je v zgodnjem srednjem veku povprečno število prebivalcev v vaseh znašalo okoli petindvajset oseb, ki so živele v petih družinah.¹⁰

Razmeroma zgodaj je bila verjetno naseljena tudi radovljiška Dežela, staroslovanske najdbe so bile iz-

kopane na lokaciji današnjega Predtrga in župne cerkve sv. Petra¹¹ ter v vaseh pod Stolom – ob cerkvi sv. Martina v Mostah, v Žirovnici in Smokuču.¹²

Številni dejavniki kažejo na precejšnjo verjetnost zgodnje slovanske poselitve bohinjskega območja, sodeč po arheoloških najdbah v Srednji vasi bi lahko domnevali, da je bila najprej naseljena Zgornja Bohinjska dolina.¹³ Poleg arheoloških obstajajo še jezikoslovni namigi, saj bi lahko že samo ime Bohinj imelo predslovanski izvor, čeprav je možen tudi slovanski izvor imena. Gotovo predromanski izvor ima gorsko ime Komarča, ki je bila zgodaj sprejeta v slovanski jezik, podobno je z imenom vasi Jereka.¹⁴ Obenem bi to kazalo na precejšnjo verjetnost stika naseljenih Slovanov s staroselskim prebivalstvom na območju Bohinja. V prid zgodnji naselitvi posredno pričajo tudi kasnejše omembe kosezov v Srednji vasi, Češnjici, Studorju in Nomenju.¹⁵

V zgodnjem srednjem veku je bila verjetno bolj razpršeno naseljena še Spodnja Bohinjska dolina¹⁶ do vasi Savice, pri kateri že ime sporoča, da je bila v času nastanka na skrajni meji poseljenega območja. Do jezera naj bi se tedaj razprostiral le še gozd.¹⁷

⁷ Pleterski, *Naselbina*, str. 24–25, 129–150, 160–175. Iz datacije brinove vejice, ki je ležala v žganinski plasti, s C 14, je postavljen čas nastanka v leto 614 z možnim odstopanjem 20 let. Prvi dve stavbi sta po dataciji s C14 postavljeni v leto 617 z odstopanjem 5 let. Zadnji pokopi na staroselskem pokopališču pa so datirani v prvo tretjino 7. stoletja.

⁸ *ANSI*, str. 162–164; Knific, *Arheološki sledovi*, str. 98–114; Pleterski, *Župa Bled*, str. 143–146. Krajši pregled arheoloških najdb v Blejskem kotu iz zgodnjega srednjega veka je podan še pri: Knific, *Arheološki zemljevid*.

⁹ Pleterski, *Župa Bled*, str. 146–148.

¹⁰ Knific in Pleterski, *Staroslovansko grobišče*, str. 482–504; Knific, *Nožič*, str. 363–366; Knific in Pleterski, *Staroslovanski grobišči*, str. 237–240; Štefancič in Leben-Seljak, *Antropološka analiza*, str. 194; Knific, *Arheološki sledovi*, str. 113.

¹¹ Pleterski, *Staroslovansko grobišče*, str. 482–488; Gestrin, *Radovljica*, str. 517; Valič, *Radovljica*, str. 174.

¹² Valič, *Staroslovansko grobišče*, str. 565–569; Sagadin, *Zaščitno izkopavanje*, str. 129; Mlinar, *Podoba*, str. 11–12; Sagadin, *Poznoantična*, str. 381–382; *ANSI*, str. 168.

¹³ *ANSI*, str. 167.

¹⁴ Bezljaj, *Eseji*, str. 89–90; Snoj, *Etimološki slovar*, str. 67–68.

¹⁵ Kos, *Naselitev Gorenjske*, str. 7–9; Hauptmann, *Razvoj družabnih razmer*, str. 270.

¹⁶ Valič, *Brod*, str. 285; *ANSI*, str. 165.

¹⁷ Melik, *Planine v Julijskih Alpah*, str. 86.

Rateče (foto: Gašper Oitzl).

V Zgornjesavski dolini bi lahko bili zgodnejša nastanka vasi Rateče in Dovje, ki sta omenjeni v pisnih virih v visokem srednjem veku, čeprav arheoloških najdb iz zgodnjega srednjega veka na tem območju še ni. Janez Mlinar meni, da zahodno od Most poselitve ni bilo, v primerjavi z radovljiško ravnino je dolina precej manj zanimiva za poselitev, tudi kasnejših omemb kosezov v teh krajih ni ohranjenih. Po propadu domnevne poznoantične naselbine na območju današnjih Rateč je bil kraj verjetno ponovno naseljen šele v 11. stoletju, odprto je le vprašanje obstoja prometne povezave skozi dolino.¹⁸ Kot meje stalne naselitve Visoke Gorenjske do konca 11. stoletja je Milko Kos postavil planote Julijskih Alp: Mežaklo, Pokljuko in Jelovico. V Zgornjesavski dolini je bila meja poseljenosti Sava pri Jesenicah,¹⁹ izven strnjene naselitvenega prostora pa sta bila po njegovem mnenju zgolj Bohinj in Dovje.²⁰

Izoblikovanje zemljiških gospostev

Na območju zgornje Gorenjske so se v visokem srednjem veku izoblikovala tri večja gospodstva, blejsko gospodstvo tirolske škofije iz Brixna (Bressanone) s sedežem na blejskem gradu, ločeno od tega gospodstva se je oblikovala posest proštije na Blejskem otoku, ki je bila v rokah kapitlja briksenske škofije, ter radovljiško gospodstvo koroške grofovske rodbine Ortenburžanov, sprva z enim središčem na gradu Waldenberg, današnjem Pustem gradu nad Lipnico.

Poleg teh treh gospodstev je posest na tem območju imela tudi škofija iz bavarskega Freisinga, sicer lastnica loškega gospodstva.

Briksenska škofija je do prve posesti na zgornjem Gorenjskem prišla aprila 1004, ko ji je nemški kralj Henrik II. podelil svoje posestvo Bled (*nostri ... praedium ... Ueldes*).²¹ Sedem let kasneje je sledila Henrikova darovnica, s katero je škofija prejela še grad (*castellum Veldes*) ter 30 kraljevskih kmetij med Savo Dolinko in Savo Bohinjko.²² V istem stoletju je škofija prejela še štiri vladarske darovnice, s katerimi je pridobila del posesti na zgornjem Gorenjskem, lovsko pravico med celotnima tokoma Save Dolinke in Save Bohinjke (*inter duo flumina que vocantur Suowa*), kar se je nanašalo predvsem na obširne gozdove na planotah Pokljuka in Mežakla, ter na levi strani Save do Tržiške Bistrice.²³ Do posesti so briksenski škofje prišli tudi z zamenjavami posesti ter s podelitvami različnim svetnim plemičem in svobodnjakom, kar je razvidno iz tradicijskih notic briksenske škofije iz časa škofa Altvina (druga polovica 11. stoletja).²⁴

Poleg precejšnje posesti v Blejskem kotu si je

¹⁸ Mlinar, Podoba, str. 12.

¹⁹ Gre za območje brez zgodnesrednjeveških arheoloških najdb z razmeroma slabo geografsko lego, naselbina v bližini pa se omenja šele leta 1381, zato se mi zdi, da je pri sprejemanju te trditve potrebna določena previdnost.

²⁰ Kos, Naselitev Gorenjske, str. 7–9.

²¹ MGH, *DH II*, št. 67; Schumi, *UBKr I*, št. 14; Kos, *Gradiivo III*, št. 17. Desetine so bile dodeljene briksenskim kanonikom; po Albuinovi smrti je bila kanonikom podeljena tretjina posesti, preostali dve tretjini pa škofiji.

²² MGH, *DH II*, št. 228; Schumi, *UBKr I*, št. 15; Kos, *Gradiivo III*, št. 28. Kraljevska huba je bila merska enota, predstavljala pa je okrog 50 ha zemlje. Ta posest je najverjetneje ležala v Blejskem kotu. Glej: Štüh, Prva omemba Bleda, str. 27.

²³ MGH, *DH III*, št. 22, 24; *DH IV*, št. 111, 259; Schumi, *UBKr I*, št. 28, 29, 41, 49; Kos, *Gradiivo III*, št. 106, 107, 228, 274. Glede lokalizacije podelitev glej: Pleterski, *Župa Bled*, str. 134–135; Kos, Creine Mons, str. 115–118.

²⁴ O širjenju briksenske posesti v Blejskem kotu in nižinski kolonizaciji več pri: Albertoni, Začetki, str. 53–57; Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 47–50; Pleterski, *Župa Bled*, str. 155–159.

briksenska škofija v drugi polovici 11. stoletja pridobivala posest tudi na območju današnje Gorenjske severno od Save, npr. že med letoma 1050 in 1065 v Begunjah (*villa Begun*)²⁵ in v zadnji četrtini tega stoletja v bližnji Zgoši (*Gusch/Guscha*).²⁶ Med letoma 1065 in 1075 je škofija do posesti prišla tudi v Bohinju (*in loco Bochingun vocato*), ko je škofu Altvinu svojo tamkajšnjo posest podelil plemič Bertold.²⁷

Na zgornjem Gorenjskem so posest imeli še drugi lastniki, poleg domačega plemstva in svobodnjakov tudi kranjski mejni grof Ulrik I. Weimar-Orlamünde.²⁸ Že v času, ko so mejnogrofovsko funkcijo opravljali Ebersbergi, so si kot mejnogrofovska rodbina pridobili posest na levi strani Save. Kranjski mejni grof Adalberon II. Ebersberški je med letoma 1029 in 1045 freisinskim kanonikom morda podelil posest zahodno od potoka Dobršnik pri Hrušici.²⁹ Posest vzhodno od Dobršnika do Završnice pa naj bi kot dedno posest po izumrlih Ebersbergih bavarski vojvoda Welf IV. med letoma 1070 in 1073 podelil briksenski škofiji.³⁰ Na nekdanjo ebersberško posest na zgornjem Gorenjskem naj bi kazala kasnejša ortenburška posest, ki pa je v virih nedvomno zaznavna šele leta 1185,³¹ popolnejši obseg pa je razviden šele od 14. stoletja dalje.³²

O tem, kako je koroška grofovska rodbina Ortenburških prišla do posesti na gornjem Kranjskem, obstaja precej nejasnosti, saj viri njihovega prihoda na ta prostor posebej ne izpričujejo. Posest na levi strani Save in morda tudi v Blejskem kotu bi lahko prejeli prek povezave z Weimar-Orlamündskimi.³³ Za pridobitev posesti v Lipniški dolini in delu Bohi-

Ruševine gradu Waldenberg (Pusti grad nad Lipniško dolino) (foto: Gašper Oitzl).

nja je več odprtih vprašanj, ena teorija jih povezuje z Askvinci,³⁴ druga pa pravi, da je, tako kot v primeru posesti na levem bregu Save, tudi tu šlo za nekdanjo posest mejnih grofov.³⁵ Dokončno razjasnitev tega vprašanja pomanjkanje virov žal onemogoča.

Kakorkoli, Ortenburžani so si v 12. stoletju pridobili precej zemljiške posesti na zgornjem Gorenjskem in si ustvarili gospodstvo na gradu Waldenberg, ki je bilo kasneje razdeljeno na dva urada, posest na levem bregu Save je sodila pod zgornji urad na gradu Kamen, preostala posest pa pod spodnji urad na Waldenbergu.³⁶ Največ posesti so Ortenburžani imeli po Deželi, v Lipniški dolini in delu Bohinja, precej razpršena je bila njihova posest v Blejskem kotu, nekaj pa so je imeli sprva le v spodnjem, od 14. stoletja dalje pa tudi v zgornjem delu Zgornjesavske doline.

Tudi na vprašanje o času in načinu freisinske pridobitve ozemlja v Zgornjesavski dolini se ne da odgovoriti brez porajajočih se dvomov. Časovno je Dovje v last freisinske škofije prišlo vsaj v prvi polovici 12. stoletja,³⁷ morda pa že v 11. stoletju. Ni jasno niti to, ali je šlo za pridobitev celotnega območja naenkrat ali po kosih, saj je Freising do sredine 12. stoletja dobil tudi posest v Ratečah (*Ratazach*), ki pa je bila tedaj del posesti novoustanovljenega freisinskega kapitlja na Otoku pri Vrbskem jezeru (Maria Wörth).³⁸

²⁵ Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 137, 138; Kos, *Gradivo* III, št. 164, 165. Begunje so po Milku Kosu omenjene tudi med letoma 1063 in 1068, ko je briksenska škofija »in territorio Uegund dicto« dve kmetiji prepustila oglejskemu patriarhatu (Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 183; Schumi, *UBKr* I, št. 46; Kos, *Gradivo* III, št. 227; Kos, *Gradivo za historično topografijo*, str. 5). Menim, da v tem primeru ne gre za Begunje, saj kasneje patriarhova posest v okolici Begunj ni izpričana. Obenem bi šlo tudi za edino takšno omembo nekega posebnega ozemlja Begunj – »territorio«.

²⁶ Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 307, 348, 379; Kos, *Gradivo* III, št. 307, 368, 377. Škofija je v Zgoši prejela najmanj tri kmetije.

²⁷ Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 211; Kos, *Gradivo* III, št. 234.

²⁸ Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 166; Kos, *Gradivo* III, št. 209. Ali pa Ulrik II. Ebersberški (Albertoni, Začetki, str. 53, op. 37).

²⁹ Schumi, *UBKr* I, št. 163; Kos, *Gradivo* III, št. 85. Posest so kanoniki prejeli šele po Adalberonovi smrti leta 1045. Ta interpretacija temelji na predpostavki, da toponim »Lenginvuelt« predstavlja današnje Dovje, o čemer pa obstajajo določeni zadržki, saj je podobnih toponimov v jugovzhodnih Alpah in na Bavarskem precej (Štih, Izvor in začetki, str. 42).

³⁰ Redlich, *Acta Tirolensia* I, št. 234; Kos, *Gradivo* III, št. 257; Bizjak, Razvoj, str. 112. V listini je lokacija podeljene posesti omejena na Kranjsko, tako da ni nujno, da gre za območje zgornje Gorenjske. Utemeljitev ponudi Matjaž Bizjak v zgoraj navedenem delu, št. op. 11.

³¹ Santifaller, *Urkunden Brixen* I, št. 46.

³² Bizjak, *Urbarnji briksenske škofije*, str. 48–49.

³³ Hauptmann, *Nastanek in razvoj Kranjske*, str. 98–100. To nato povzema še Gestrin, Radovljica, str. 517.

³⁴ Adam, Zakaj razstava o Ortenburžanih?, str. 1.

³⁵ Svetina, *Zur Herkunft*, str. 54–60.

³⁶ Gestrin, Radovljica, str. 518.

³⁷ Iz okoli leta 1160 namreč izvira najstarejša nedvomna omemba Dovjega v pisnih virih (Schumi, *UBKr* I, št. 122; Kos, *Gradivo* IV, št. 410).

³⁸ Jaksch, *MDC* III, št. 897; Kos, *Gradivo* IV, št. 281. V preteklosti so bila mnjenja o lokalizaciji zgoraj omenjenega toponima deljena. Franc Kos ga je postavil v Radišče, jugovzhodno od Celovca, August von Jaksch pa v Krätschach (Hrašče) pri Mariji na Zilji. V Rateče ga je postavil že Joseph Zahn, za njim Franz Pagitz in kasneje še Janez Mlinar. Pagitz in Mlinar opozarjata na podatek s konca 14. stoletja, ko so bile Rateče del posestne menjave med kapitljem in Ortenburžani (Zahn, *Die freisingischen*, str. 267, op. 117; Pagitz, *Die Ge-*

Nižinska kolonizacija in njeni rezultati

Z nastankom zemljiških gospodstev se je pričel proces fevdalizacije družbe. Že ob koncu 10. stoletja se je pričela nižinska kolonizacija, ki je potekala celoten visoki srednji vek, ponekod je do nje prišlo prej, drugod kasneje. Že obstoječe naselbine so se povečale, nekateri kraji so nastali na novo, gospodstva so uvajala hubno ureditev in individualni odnos podložnikov do zemlje. V kolektivni gospodarski izrabi je ostala v glavnem le še neobdelana površina (gozd,³⁹ pašniki, vaška pota, voda), ki pa je v teoriji pripadala vladarju.⁴⁰

Iz tradicijskih notic briksenske škofije so iz druge polovice 11. stoletja znane številne omembe krajev v Blejskem kotu, kjer je briksenski škof kot zemljiški gospod izvajal načrtno nižinsko kolonizacijo, ki je potekala še vse 12. in v začetku 13. stoletja. Na pridobljenih posestih je ustanovil nova naselja (npr. Koritno, »*loco Corithna*«, ki se prvič omenja med letoma 1065 in 1075,⁴¹ nastalo pa naj bi že v prvi polovici 11. stoletja) v obliki ministerialskih dvorov.⁴² V 12. stoletju so nastali kraji Ribno, Selo in Zazer ter ob poti proti Bohinju Zgornja Bohinjska Bela,⁴³ kot ena mlajših naselbin v prvi polovici 13. stoletja tudi Blejska Dobrava.⁴⁴ Po razpadu dveh ministerialskih dvorov sta se izoblikovali vasi Želeče in Zagorice, Želeče se morda prvič omenjajo med letoma 1050 in 1065 (*Cilintun*), zagotovo pa med 1075 in 1090 (*Zilecca*).⁴⁵ Škof Altvin si je pridobil tudi območje Grimšč in nekdanje slovanske naselbine na Pristavi.⁴⁶ Že na začetku druge polovice 11. stoletja je škof z zamenjavo dobil posest v Krnici (*loco Cornizic*) ali verjetneje

Zgornjih Gorjah,⁴⁷ v zadnji četrtini 11. stoletja pa še v krajih Sebenje (*Zebeinzalo*) pri Zasipu in Poljane (*Polani*) na levi strani soteske Vintgar⁴⁸ ter morda posestvo na lokaciji današnjih Spodnjih Bodešč.⁴⁹ V čas med letoma 1075 in 1090 sodi tudi prva omemba Zasipa (*loco Zazip*), ko je briksenski škof prišel do posestev prek večjega števila darovnic.⁵⁰ Za posest svobodnega Ivana v Zasipu je škof Altvin slednjemu v zameno predal svojo posest v oddaljenem Bohinju (*in villa Bochingin*).⁵¹

V 12. stoletju sta ob izteku Zgornjesavske doline nastali naselji Potoki in Koroška Bela,⁵² briksenski škof pa si je pridobil še posest pod Karavankami, in sicer v Mostah,⁵³ Žirovnici ter v Bohinju. Kolonizacija se je nadaljevala, vse dokler v nižinah niso bila izrabljena razpoložljiva zemljišča. Nove kmetije so nastajale tudi s cepitvami zemljišča ene kmetije.⁵⁴

Rezultati nižinske kolonizacije v Blejskem kotu in okolici se kažejo v urbarju briksenske škofije za blejsko gospodstvo iz leta 1253, ki ga je dal sestaviti briksenski škof Bruno. Škofijska posest se je razprostirala predvsem po Blejskem kotu in Bohinju ter na levi strani Save. Popis posesti in dajatev se je pričel v Bohinju, v Zgornji dolini je imela škofija posest le v

schichte, str. 52, 124; Mlinar, *Slepo črevo Kranjske*, str. 335–336).

³⁹ O odnosu človeka do gozda in lastništvu gozdov glej razpravo Petra Štiha *Mensch und Wald in den Ostalpen*, str. 36–48.

⁴⁰ Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 79, 83; *Zgodovina agrarnih panog I*, str. 73–74, 151.

⁴¹ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 219; Schumi, *UBKr I*, št. 55; Kos, *Gradiivo III*, št. 237.

⁴² Ministerialski dvor je obsegal okoli 10 hektarov zemlje (Pleterski, *Župa Bled*, str. 156).

⁴³ Spodnji del Bohinjske Bele je nastal prej, od 10. stoletja dalje (Pleterski, *Župa Bled*, str. 63).

⁴⁴ Območje sedanje vasi naj bi bilo po ljudskem izročilu planina Zasipa in Mužij. Na nastanek v 13. stoletju kaže tudi majhna obremenitev podložnikov v urbarju iz leta 1253. Načrtna razdelitev polja kaže na lep primer fevdalne kolonizacije (Pleterski, *Župa Bled*, str. 96–97).

⁴⁵ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 140, 321; Kos, *Gradiivo III*, št. 167, 311; Pleterski, *Župa Bled*, str. 81–84. Naselbina na območju kasnejših Želeč naj bi stala že v zgodnjem srednjem veku. Omemba iz časa med letoma 1050 in 1065, kot »*Cilintun*«, se mi zdi precej dvomljiva, takšno lokalizacijo sicer postavlja Franc Kos, toda že Milko Kos tega toponima nima za Želeče (Kos, *Gradiivo za historično topografijo*, str. 769). Želeče se nato morda omenjajo še kot »*Zilinta*« med letoma 1070 in 1080 (Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 237; Jaksch, *MDC III*, št. 377; Kos, *Gradiivo III*, št. 259). Ne Jaksch ne Redlich ne ponujata razlage toponima.

⁴⁶ Pleterski, *Župa Bled*, str. 156.

⁴⁷ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 120; Kos, *Gradiivo III*, št. 158. Andrej Pleterski meni, da omenjeni toponim predstavlja Zgornje Gorje, saj je Krnica kot kajžarska vas nastala šele v zgodnjem novem veku (Pleterski, *Župa Bled*, str. 52). Po Pleterskem je prva možna omemba Gorij z začetka druge polovice 11. stoletja, ko je škof dobil posest v »*Cilintunu*«, v zameno pa je oddal svojo posest na »*Obinentigemo uelde*«, kar Pleterski razume kot Gorje, verjetno Spodnje, ta toponim pa na območje Gorij postavlja tudi Milko Kos. Listina je bila sicer izdana na gradu Kamen na Koroškem, kar nekoliko znižuje verjetnost postavitve obeh toponimov v Blejski kot (Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 140; Kos, *Gradiivo III*, št. 167; Pleterski, *Župa Bled*, str. 36–37; Kos, *Gradiivo za historično topografijo*, str. 165). V istem času se »Gornje polje« omenja še enkrat, in sicer v listini, ki je bila izdana v Kranju, zraven se omenjajo Begunje (*villa Begun*), toda lokacijo Franc Kos postavlja v Dobro polje pri Radovljici, čeprav ne zatrdno (Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 138; Kos, *Gradiivo III*, št. 165).

⁴⁸ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 306; Kos, *Gradiivo III*, št. 306.

⁴⁹ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 291; Kos, *Gradiivo III*, št. 302. V viru se kraj imenuje »*Peccaz*«, Andrej Pleterski domneva, da gre za današnje Spodnje Bodešče (Pleterski, *Župa Bled*, str. 42).

⁵⁰ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 322, 323, 334; Kos, *Gradiivo III*, št. 312, 313, 316.

⁵¹ Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 359; Kos, *Gradiivo III*, št. 372.

⁵² Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 50.

⁵³ Prva omemba Most sodi v sredino 12. stoletja, med letoma 1154 in 1156, ko je »*iuxta Ueldes, in loco qui Hohenbruche dicitur*« grofica Hedvika iz Boga izdala listino, s katero je svoje posesti v okolici Preddvora podelila vetrinskemu samostanu (Schumi, *UBKr I*, št. 113; Jaksch, *MDC III*, št. 1377; Kos, *Gradiivo IV*, št. 338). Na tem mestu gre opozoriti na napačno lokalizacijo, ki jo je postavil Franc Kos; menil je, da gre za Mužje pri Zasipu. Iz kasnejših omemb je namreč razvidno, da gre za Moste, saj se že čez približno trideset let Moste omenjajo kot »*Hohenprukken*« (Santifaller, *Die Urkunden Brixen I*, št. 46). Pravilno lokalizacijo je sicer postavil že Milko Kos (Kos, *Gradiivo za historično topografijo*, str. 380).

⁵⁴ Pleterski, *Župa Bled*, str. 157–158; Gestrin, *Bled v fevdalnem obdobju*, str. 119.

V ospredju so Moste, v ozadju levo Blejska Dobrava in desno vhod v Zgornjesavsko dolino (foto: Gašper Oitzl).

Srednji vasi (*Mitterndorf*), z zgolj dvema hubama, v Češnjici (*Chersdorf*) pa je omenjenih osem kosezov (*edeling*) in 30 »homines«, najverjetneje podložnikov. Precej gosto je bila poseljena Spodnja dolina, v vaseh Savica (*Zabiz*), Brod (*Vurte*) in Bohinjska Bistrica (*Vustris*) je bilo tedaj 30 hub in pol. V Bohinju sta bili še naselji Nomenj (*Numin*) in Nemški Rovt (*Boloxix*).⁵⁵

Popis se je nadaljeval ob poti iz Bohinja proti Bledu, kjer je bila Bohinjska Bela (*Velach*), v Blejskem kotu je gospodstvo imelo posest v naseljih Zazer (*apud lacum*), Rečica (*Rieschisch*), Koritno (*Cherith*), Bodešče (*Fodesich*), Ribno (*Riue*), Selo (*Zelach*), Želeče (*Schalchendorf*), Zagorice (*Aul*) in Grad, medtem ko posest v Gorjah in Zasipu ni bila vključena. V Blejskem kotu je bilo skupaj 45 kmetij škofijskega gospodstva in 3 mlini, največje naselje je bilo Ribno z desetimi hubami. Na območju vasi Grad je bilo sicer sedem hub, toda predvidevamo, da jih je bilo več, saj je bilo nekaj kmetij najverjetneje oddanih v fevd.⁵⁶

Ob izteku Zgornjesavske doline je gospodstvo imelo posesti v Blejski Dobravi (*Harde*), Koroški Beli (*Chernisch Velach*) in na Potokih (*Bach*), s skupnim številom 24 kmetij. Na levi strani Save pa je bilo 34 kmetij v Žirovnici (*Zarnonitze*), Novi vasi pri Lescah (*Stiwendorf*), Dvorski vasi (*Hove*) in Peračici (*Peraschiz*) ter 9 kmetij pod Storžičem, na območju Čadovelj in Žabelj (*Forst*).⁵⁷

Urbar blejskega gospodstva iz leta 1253 ni najstarejši ohranjeni dokument, ki govori o številu kmetij na tem območju, saj so štirje še starejši, od tega trije iz 12. stoletja. Najstarejši je popis posesti freisinškega

kolegijskega kapitlja na Otoku pri Vrbskem jezeru (Maria Wörth)⁵⁸ iz okoli leta 1150, ko se med posestjo kapitlja v Ratečah omenja 12 kmetij.⁵⁹ Približno desetletje za Ratečami je omenjeno Dovje, v urbarialnem popisu freisinške škofije za loško gospodstvo, imenovanem »*Noticia bonorum de Lonka*«, pa se na Dovjem omenjajo štiri hube (*de Lengenuelt quatuor mansi*) ter njihove dajatve.⁶⁰ Četrto stoletja mlajši je prvi ohranjeni vir za posest prošnje na Blejskem otoku. Tedaj je na prošnjo prošta Gerunga briksenski škof Henrik III. potrdil vse dotedanje darovnice cerkvi sv. Marije na Blejskem otoku. Omenjenih je osem kmetij na Mlinem (*Sepach*),⁶¹ fevd neznane velikosti v Koritnem, dve kmetiji v Bodeščah (*Podesich*), pet hub na obeh straneh Save v Bitnjah v Bohinju (*Pitenach*) in tri hube v Mostah (*Hohenprukken*).⁶² Sredi 13. stoletja pa sta omenjeni Vrba (*Veleyen*) in Doslovčce (*Wedozlawich*), s skupno desetimi kmetijami. Aprila 1247 je briksenski škof svojemu ministerialu Wersu z Bleda podelil v fevd po pet hub v vsaki vasi.⁶³

⁵⁸ Cerkev na Otoku pri Vrbskem jezeru je bila zgrajena že v 9. stoletju in velja za eno najstarejših župnijskih cerkva na Koroškem. Župnijo na Vrbskem jezeru je v kolegiatni kapitlj povišal freisinški škof Oton (1138–1158), verjetno ob koncu leta 1146, ko se je mudil na Koroškem (Pagitz, *Die Geschichte*, str. 31–41).

⁵⁹ Jaksch, *MDC III*, št. 897; Kos, *Gradivo IV*, št. 281.

⁶⁰ Schumi, *UBKr I*, št. 122; Kos, *Gradivo IV*, št. 410.

⁶¹ Andrej Pleterski štiri kmetije postavlja v Zazer, saj v Mlinem ni bilo nikoli osmih kmetij (Pleterski, *Župa Bled*, str. 88).

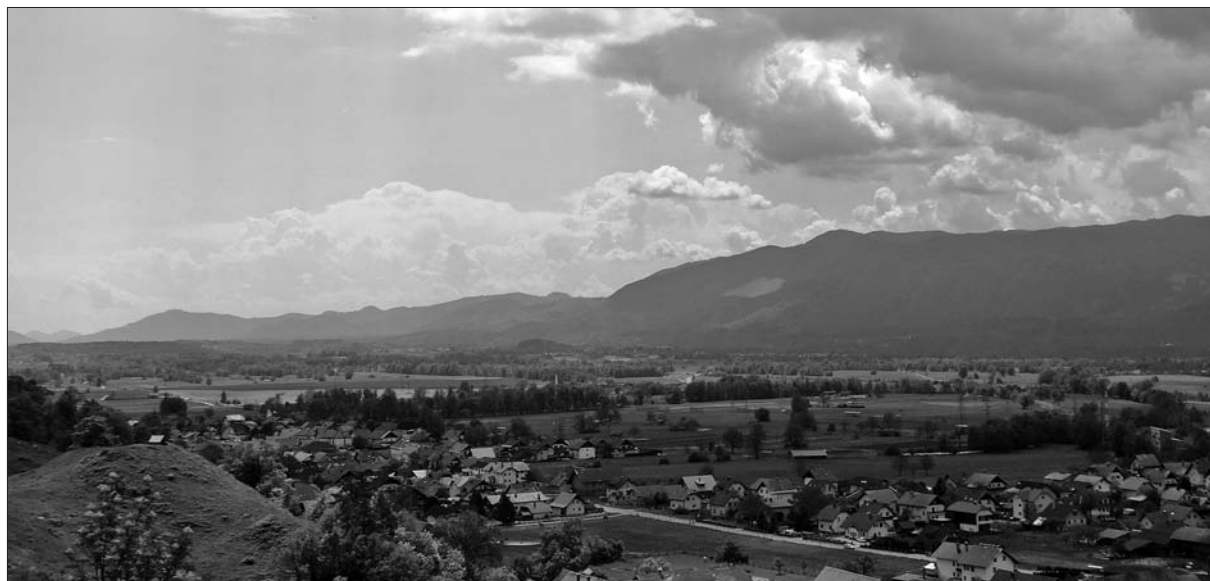
⁶² Santifaller, *Urkunden Brixen I*, št. 46.

⁶³ Schumi, *UBKr II*, št. 141; Santifaller, *Urkunden Brixen I*, št. 116. To je tudi edina omemba Vrbe do sredine 14. stoletja, v briksenskih urbarjih se nato posest v Vrbi ne omenja več. V Doslovčah je okoli leta 1330 otoška prošnja imela šest hub, ne pa že leta 1185. Morda je te hube prošnja podelil ali Werso ali njegovi dediči. Dve hubi se v Doslovčah omenjata še na začetku 14. stoletja, najverjetneje pa gre za ortenburški fevd (Otošec, *CKSL*, 1302 5/3).

⁵⁵ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 185–186.

⁵⁶ Prav tam, str. 186–188.

⁵⁷ Prav tam, str. 186–187.

Ravninski svet radovljiške Dežele (foto: Gašper Oitzl).

Poleg krajev, ki so tu omenjeni s pripadajočim številom kmetij, ter že zgoraj navedenih omemb krajev v tradicijskih noticah so bila v 12. stoletju omenjena naselja Mošnje,⁶⁴ Rodine, kjer je bil prvotno sedež pražupnije, ki je obsegala celotno območje zgornje Gorenjske,⁶⁵ Gorje, Lesce⁶⁶ in najverjetneje Radovljica.⁶⁷

Nove podatke prinašata ohranjena urbarja iz prve polovice 14. stoletja. Med letoma 1306 in 1309 je nastal urbar blejskega škofijskega gospostva, približno dve desetletji mlajši pa je urbar proštjskega gospostva iz okoli leta 1330. V urbarju škofijskega gospostva iz let 1306–1309 manjka celotna posest v Bohinju ter še nekaj vasi v Blejskem kotu; ta posest je bila tedaj najverjetneje zastavljena.⁶⁸ Za naselja, ki so omenjena tako v urbarju iz leta 1253 kot v urbarju

iz let 1306–1309,⁶⁹ lahko ugotovimo zelo podobno poselitveno stanje; do večjih sprememb je prišlo le v naselju Grad, in sicer se je škofijska posest povečala iz sedmih na kar 16 kmetij. Težko je verjeti, da bi šlo zgolj za širitev naselja, večji del teh kmetij je škofija verjetno kupila oz. ponovno pridobila. A za potrditev takšne teze zmanjka omemba v virih.

V čas okoli leta 1330 se postavlja prvi urbar proštjske posesti, ki se je v primerjavi s tisto iz leta 1185 precej povečala, saj je skupno znašala 69 kmetij. Več kot polovico kmetij, 37, je imela proštija v Blejskem kotu, po 16 kmetij pa po radovljiški Deželi in Bohinju. Do nove posesti je proštija prišla v kar 14 vaseh, do nje pa je najverjetneje prišla prek darovnic briksenskega in ortenburškega ministerialnega plemstva,⁷⁰ čeprav ni ohranjena nobena takšna darovnica iz tega obdobja. V naseljih, kjer je imela proštija posest že leta 1185, je število kmetij povsod spremenjeno, in sicer se je iz 18 povečalo na 23. Razlog povečanja so lahko nove darovnice ali, verjetneje, nastanek novih kmetij. Na podlagi tega bi lahko postavili hipotezo, da je nižinska kolonizacija potekala še vsaj ob koncu 12. in na začetku 13. stoletja, oz. se je v prvi polovici 13. stoletja zaključevala. Zaradi pomanjkanja ohranjenih virov pa te hipoteze ne moremo razširiti na preostali del zgornje Gorenjske.

Do sredine 13. stoletja, najverjetneje pa že stoletje prej, je bila naseljena večina nižinskih delov zgornje Gorenjske, še posebej na območju Bohinja in Blejskega kota, kjer so že obstajale skoraj vse vasi v nižjih legah, ki obstajajo še danes. Ker za ortenbur-

⁶⁴ Schumi, *UBKr I*, št. 111; Jaksch, *MDC III*, št. 928; Kos, *Gradivo IV*, št. 323. Že ob prvi omembi kraja (april 1154) je omenjena tudi cerkev, ki jo je patriarh tedaj podelil bivšemu škofu v Trevisu Ulriku, bratu grofa Majnharda Ortenburškega.

⁶⁵ Schumi, *UBKr I*, št. 128; Kos, *Gradivo IV*, št. 462.

⁶⁶ Schumi, *UBKr I*, št. 133; Kos, *Gradivo IV*, št. 542.

⁶⁷ Jaksch, *MDC I*, št. 258; Kos, *Gradivo IV*, 501. Ni nujno, da toponim »Ratmarsdorf« predstavlja Radovljico. Božo Otorepec je bil mnenja, da gre za Rotmanovo vas (Rottmannsdorf) na Koroškem (Otorepec, *Gradivo za zgodovino Radovljice*, str. 11). Imena navedenih prič v listini pa kažejo, da bi vendarle lahko šlo za Radovljico, saj so omenjeni trije člani ortenburške rodbine, ki je tedaj najverjetneje že imela v posesti radovljiško gospostvo. Radovljica se morda omenja že med letoma 1050 in 1065 kot »Radildorf«, ki sta ga Franc in Milko Kos postavila v Radovljico. V isti listini so morda omenjene tudi Brezje »Nabrezi« (Redlich, *Acta Tirolensia I*, št. 146; Kos, *Gradivo III*, št. 169; Kos, *Nekatera krajevna imena*, str. 8), za katere pa Ljudmil Hauptmann domneva ortenburško kolonizacijo, saj se je vas še sredi 19. stoletja imenovala »Deutsch-Birkendorf« (Hauptmann, *Razvoj družabnih razmer*, str. 277).

⁶⁸ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 38.

⁶⁹ Ta naselja so Koroška Bela, Potoki, Žirovnica, Grad, Želeče, Zagorice, Selo, Koritno, Bodešče, Ribno, Nova vas pri Lescah in Dvorska vas.

⁷⁰ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 60, 203–207.

ško posest ni ohranjenih popisov posesti za ta čas, lahko o obstoju velikega števila vasi na levem bregu Save zgolj domnevamo, a verjetnost, da je večina vasi obstajala že tedaj, je precejšnja, na kar kažejo tudi omembe preostalih naselij. Zemlja v nižinah je bila v večji meri že izkoriščena, na kar kaže obstoj naselij povsem ob robu gozdov, kot so npr. Nomenj, Bohinjska Bela, Blejska Dobrava, Potoki in Peračica, ter veliko število kmetij v Spodnji Bohinjski dolini. Večina teh naselij ni bila pretirano velika, npr. še največja je bila Bohinjska Bela z 10 kmetijami, sedem jih je imela Dobrava, Peračica 5 in Nomenj 4, obenem pa so bile verjetno nekoliko mlajšega nastanka.

Višinska kolonizacija

Iz leta 1291 je ohranjen prvi urbar freisinškega gospostva v Škofji Loki, kamor je spadalo tudi Dovje. Sodeč po urbarju, se je število kmetij na Dovjem v nekaj manj kot stoletju in pol povečalo kar za sedemkrat – namesto štirih kmetij iz časa okoli 1160 jih je bilo ob koncu 13. stoletja 28, od tega ena opustela. Poleg kmetij so omenjeni štirje »prazniki« (*praeznich*),⁷¹ ki so kot dajatev oddajali železo (*ferra*). Pavle Blaznik je domneval, da so ti »prazniki« živeli na območju Mojstrane, ki v loških urbarjih iz let 1291 in 1318 sicer še ni omenjena, je pa ob koncu maja 1317 najverjetneje prav na tem območju nastalo pet kmetij, ki so dajatve pričele oddajati šele z julijem 1319.⁷²

Povečano število kmetij na Dovjem in prvih pet kmetij na območju Mojstrane je produkt t. i. višinske kolonizacije, ki je v drugi polovici 13. stoletja potekala na območju loškega gospostva. Še nekoliko prej je do ustanavljanja naselij v višjih legah, kot kaže, prišlo na območju Bohinja in verjetno tudi Blejskega kota. Nove naselbine so največkrat nastale na prisojnih terasah nad nižinskim svetom ali v nižinskem svetu, kjer se je do tedaj raztezal gozd.⁷³ Kot prvi takšen kraj je leta 1253 omenjen Nemški Rovt oz. »*Boloxix*«, ki leži nad Bohinjsko Bistrico in je morda nastal nekoliko pred sredino 13. stoletja. V urbarju namreč najdemo pripis, da je tri hube in pol v Nemškem Rovtu ter vse pritikline briksenski škofiji pridobil (*aquisivit*) škof Bruno, ki je škof postal leta 1250.⁷⁶ Če bi pre-

vod glagola »*acquirō*« razumeli kot »izdelati«, bi čas nastanka lahko postavili med letoma 1250 in 1253. Toda verjetnejša razlaga prevoda je »pridobiti«, kar bi pomenilo, da je škof za briksensko cerkev pridobil tedaj že obstoječe kmetije, ki bi potemtakem nastale izven jurisdikcije blejskega gospostva, najverjetneje kar v času odtujitve gospostva v štiridesetih letih 13. stoletja.⁷⁷ Nastanek Nemškega Rovta bi lahko bil posledica intenzivne poselitve Spodnje Bohinjske doline, ko je že pričelo zmanjkovati ustreznih zemljišč v dolini.

Hkrati se postavlja vprašanje, ali je bil sredi 13. stoletja Nemški Rovt edina višje ležeča naselbina na tem območju. Naslednje takšne naselbine so omenjene šele skoraj stoletje zatem, v proštijem urbarju iz okoli leta 1330, ko je na drugi strani Spodnje Bohinjske doline omenjen Laški Rovt (*in Wochimo in Gereut iuxta lacum*) s štirimi hubami, prav toliko jih je bilo tudi v Logu v Bohinju (*Aw*).⁷⁸ V Blejskem kotu so v istem urbarju omenjene Laze (*Gereut*), Kupljenik (*Poclenich*) in Višelnica (*Wischeniicz*), kjer je bilo skupaj osem kmetij.⁷⁹ Po mnenju Andreja Pleterskega so Laze nastale pred 14. stoletjem, najmlajša naselbina naj bi bil Kupljenik, najzgodnejši čas nastanka je postavljen v konec 13. stoletja, medtem ko za Višelnico ni ugotovljiv niti približen čas nastanka.⁸⁰ Slatna pod Dobrčo (*Sodobrisch*) je verjetno del višinske kolonizacije pod Karavankami.⁸¹ Peračica je sicer obstajala že sredi 13. stoletja, ostala naselja na območju med Begunjami in Tržičem pa se omenjajo šele v 15. stoletju.

V približno istem času se prvič omenja Kranjska Gora. Iz leta 1326 namreč izvira listina, v kateri je omenjenih šest rovtarskih hub v Kranjski Gori (*sechs huobn gereutes ... gotschovs Vnserer vrown in der Chrainow*). Izstavitelj listine je Jurij Gutenbergski, ki je te rovtve prejel za časa freisinškega škofa Emiha (1283–1311). Takrat je za zaščitnika teh hub postavil Alberta Ortenburškega, posest pa podelil kranjskogorski cerkvi.⁸² Čas nastanka rovtov bi torej lahko bil podoben kot v Bohinju in Blejskem kotu, morda nekaj desetletij prej. V približno istem obdobju bi se lahko pričela naselitev tudi na območju današnjih Jesenic, prvič je naselje omenjeno šele leta 1381, ko je Friderik II. Ortenburški rudarjem nad Jesenicami izstavil rudarski red.⁸³

Skupno število kmetij, omenjenih v virih, je torej znašalo 309 in 7 polovic ter kosezi in »homines« v Češnjici (gl. tabelo 1). Tej številki bi lahko poskusili

⁷¹ Praznik naj bi bil polsvobodni kmet, »liber« (Hauptmann, Razvoj družabnih razmer, str. 272).

⁷² Blaznik, *Urbarji freisinške škofije*, str. 165–166, 211–212.

⁷³ O višinski kolonizaciji glej: *Zgodovina agrarnih panog I*, str. 78–81, 221–223.

⁷⁴ Ob predpostavki, da je število kmetij v vaseh, ki so omenjene v 12. in 13. stoletju, ostalo enako. Dodane so kmetije, ki so do leta 1330 izpričane v listinskem gradivu.

⁷⁵ Lastnik treh kmetij na Poljšici je blejsko gospostvo postalo leta 1253, toda ta posest ni zabeležena ne v urbarju iz leta 1253 ne v urbarju z začetka 14. stoletja, temveč šele v urbarju iz leta 1464 (Pleterski, *Župa Bled*, str. 56).

⁷⁶ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 186. O imenu naselja in priduatu »nemški« glej: Kos, Nekatera krajevna imena, str. 7–8.

⁷⁷ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 51.

⁷⁸ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 206. Milko Kos je menil, da se je pod toponimom »*Gereut iuxta lacum*« skrivalo tudi naselje Ribčev Laz (Kos, *Gradivo za historično topografijo*, str. 526).

⁷⁹ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 205.

⁸⁰ Pleterski, *Župa Bled*, str. 49, 99, 101.

⁸¹ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 204–206.

⁸² Otorepec, *CKSL*, 1326 16/4; Mlinar, Slepo črevo Kranjske, str. 339.

⁸³ Mlinar, Podoba, str. 16.

Tabela 1. Število kmečkih enot po posameznih vaseh okoli leta 1330⁷³

Naselje	Število kmetij
Rateče	12
Kranjska Gora	6
Dovje	27
Mojstrana	5
Blejska Dobrava	7 in pol
Koroška Bela	14 in 2 polovici
Potoki	1
Moste	5
Žirovnica	13 in pol
Doslovče	8
Vrba	5
Rodine	?
Poljče	1
Slatna	2
Peračica	5
Zgoša	1
Hlebce	2
Nova vas pri Lescah	12
Dvorska vas	6
Gorica	1
Otok	1
Vrbnje	2
Mošnje	?
Radovljica	?
Lesce	?
Predtrg	1
Koritno	11
Bodešče	7

Naselje	Število kmetij
Ribno	10 in pol
Selo pri Bledu	6
Želeče	9
Zagorice	7
Grad	18
Rečica	3
Grimšče	2
Zasip	1
Sebenje	1
Spodnje Gorje	5
Zgornje Gorje	1
Višelnica	2
Poljšica ⁷⁴	3
Laze	3
Mlino	6
Zazer	7
Kupljenik	3
Bohinjska Bela	10
Nomenj	9
Log v Bohinju	4
Bitnje	3
Češnjica	1, 8 kosezov in 30 »homines«
Srednja vas	2
Laški Rovt	4
Savica	11
Brod	6 in pol
Bohinjska Bistrica	13
Nemški Rovt	3 in pol

dodati še približno število prebivalstva, ki je takrat živelo na tem območju, kamor pa niso všteti naseljenci v tedaj obstoječih, a ne omenjenih kmečkih obratih, tržani Radovljice, ministeriali in grajsko osebje. Na podlagi izračunov za ruralne predele poznosrednjeveške Francije je bilo določeno približno število prebivalcev v posameznem kmečkem domu, ki za Francijo znaša 5, za Italijo pa med 4 in 5 oseb. Če število kmetij zmnožimo s tema količnikoma ter dodamo osebe v Češnjici, bi približno število prebivalstva, zažnavnega iz virov, znašalo med 1312 in 1633.⁸⁴

Poselitveno stanje v poznem srednjem veku

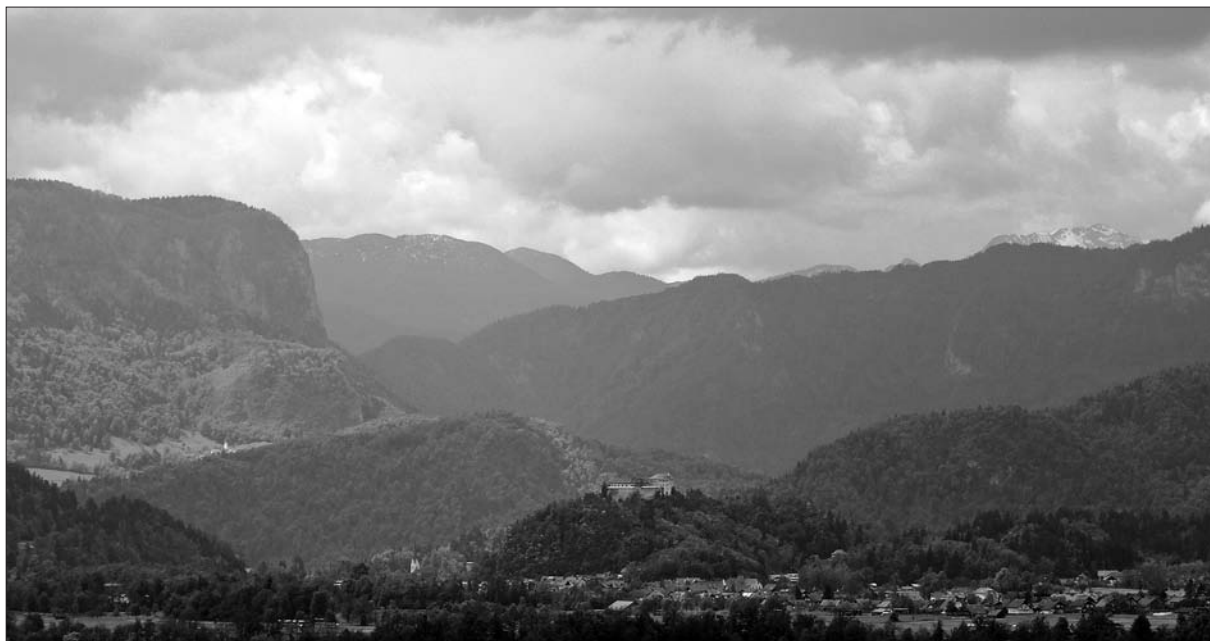
Iz poznega srednjega veka je veliko več ohranjenih virov. Iz časa med letoma 1431 in 1501 so ohranjeni urbarji vseh večjih gospodstev s posestjo na zgornjem Gorenjskem, zaradi česar je možen precej natančen vpogled v poselitveno sliko tega prostora. Najstarejši je urbar proštijeke posesti iz leta 1431, iz leta 1464

mu sledi urbar blejskega gospodstva, povsem s konca 15. stoletja pa sta belopeški in radovljiški urbar, prva ohranjena urbarja za nekdanjo ortenburško posest, ki je v 15. stoletju kar dvakrat zamenjala lastnika – sprva so jo po izumrtju Ortenburžanov leta 1418 prejeli grofje Celjski, po njihovem izumrtju pa deželni knezi Habsburžani. Iz leta 1501 je urbar škofjeloškega gospodstva freisinskih škofov.

Poleg urbarjev pridejo v poštev tudi celjske fevdne knjige iz let 1436 in 1456, ki kažejo stanje celjskih fevdov. Vendar moramo biti pri uporabi celjskih fevdnih knjig previdni, saj ni nujno, da so po habsburškem dedovanju fevdi ostali enaki; lahko bi se namreč zgodilo, da bi del posesti spet prešel pod gospodstvo in je tako zabeležen tudi v radovljiškem urbarju.

Za 14. in 15. stoletje je značilen porast listinskih virov, ki pričajo o precejšnji mobilnosti zemljiške posesti, ki je v obliki podeljevanja fevdov in prodaj menjala najemnike in lastnike. Pojavili so se številni nižji fevdalci, ki so kmetijo in drugo posest (travniki, polja, planine itd.) največkrat prejeli kot fevde. Predvsem je šlo za ortenburške fevde po Blejskem kotu in Deželi, včasih pa se je zgodilo, da je lastnik gospodstva te fevde potem ponovno kupoval. Problem nastane, ko se kmetije iz določene vasi v podelitvah omenjajo večkrat, v nekaterih primerih je šlo za isto kmetijo,

⁸⁴ Zgodovina agrarnih panog I, str. 84. Uporabljeni količnik za območje zgornje Gorenjske ni nujno reprezentativen. Obenem je treba poudariti, da je bilo celotno število prebivalstva precej višje. Velik del kmetij predvsem po radovljiški Deželi namreč ni zajet v štetje, saj tedaj še niso bile omenjene v zgodovinskih virih.

Del Blejskega kota z blejskim gradom. V ozadju sta planoti Pokljuka in Jelovica (foto: Gašper Oitzl).

dostikrat pa ne. Če je vas manjša, bi lahko na podlagi istovetnosti kupca iz prve listine s prodajalcem v naslednji sklepali, da gre za isto kmetijo, še posebej če med izdajo prve in druge listine ni minilo preveč časa in je v obeh listinah ohranjeno ime kmeta, ki je na kmetiji bival. Žal pa je takšnih primerov zelo malo, zato smo k raziskavi pritegnili večje število fevdnih podelitev in razdelitev dediščin, še posebej iz 15. stoletja, saj je eden končnih ciljev raziskave določiti vsaj približno število obstoječih kmetij ob koncu 15. stoletja. Upoštevali smo tudi kmetije v naseljih, ki v kasnejših urbarjih niso omenjena.

Med nižjimi fevdalci se je v tem času pojavilo nekaj oseb oz. nižjih plemiških družin, ki so si pridobile večjo posest. Predvsem izstopa družina Lambergar, ki je bila povezana z Ortenburžani in se je na tem območju pojavila proti koncu prve polovice 14. stoletja.⁸⁵ Večja lamberska posest je izpričana ob treh priložnostih, in sicer ob fevdni podelitvi Ortenburžanov leta 1399,⁸⁶ ob fevdni podelitvi Hermana II. Celjskega leta 1422⁸⁷ ter leta 1464, ko je po preminulem očetu Juriju omenjena dediščina Jurija II. Lambergarja.⁸⁸ Posest v prvih dveh podelitvah je povsem identična, leta 1464 pa je že nekoliko večja. Poleg lamberske posesti se je večja posest znašla tudi v rokah rodbine Kamenskih; tako je iz leta 1428 zna-

na dediščina, ki jo je po stricu Nikolaju prejel Lenart s Kamna. Kasneje se Lenartova posest po do sedaj znanih podatkih ni nahajala ne v celjskih fevdnih knjigah ne v blejskem ali radovljiškem urbarju.⁸⁹ Iz leta 1469 izhaja listina Friderika iz Mlinega, ki je Andreju Kreigu, zakupniku blejskega gospostva, prodal nekaj posesti.⁹⁰

Iz leta 1416 je ohranjen fragment proštjskega urbarja, šest let mlajši je priročni urbar, edini popolnoma ohranjen proštjski urbar iz 15. stoletja pa sodi v leto 1431. Število hub je bilo v primerjavi s stanjem stoletje pred tem podobno, večinoma je število kmetij po vaseh ostalo enako. Na Kupljeniku je med letoma 1422 in 1431 nastala nova huba, ki v času nastanka urbarja še ni plačevala denarne dajatve. Proti koncu 14. stoletja je bilo precejšnje število hub delno opustelih – v urbarju iz okoli leta 1330 najdemo pripis, ki ga postavljamo približno v čas okoli leta 1400 in omenja kar 21 pustih hub. Denarne dajatve kažejo, da je prišlo do njihove delne opustitve, le v Logu v Bohinju sta bili dve kmetiji popolnoma opusteli, kar je razvidno tudi iz urbarja iz leta 1431, ko sta namesto štirih zabeleženi le še dve kmetiji. Število delno opustelih kmetij se je nato zmanjšalo, v urbarju iz leta 1431 jih je omenjenih sedem.⁹¹

Ne samo v Logu, tudi v Spodnji Bohinjski dolini bi lahko v tem času prišlo do nastanka pustot, na kar kažejo podatki iz urbarja blejskega gospostva iz leta 1464. Čeprav število kmetij v tem urbarju ni izpri-

⁸⁵ O Lambergarjih glej: Kos, *Turnirska knjiga*, str. 113–123; Pleterski, *Župa Bled*, str. 118–119, ter bolj poljudno: Preinfalk, *Rodbina Lamberg*, str. 70–73. O tej družini, njihovem prihodu in članih je še precej negotovega, zato se v podrobnejše analize tu nimamo namena spuščati.

⁸⁶ Otorepec, *CKSL*, 1399 25/5.

⁸⁷ Otorepec, *CKSL*, 1422 4/1.

⁸⁸ Otorepec, *CKSL*, 1464 28/10.

⁸⁹ Otorepec, *CKSL*, 1428 8/2.

⁹⁰ Otorepec, *CKSL*, 1469 14/1. Friderik je to Andreju prodal z možnostjo odkupa v dveh letih.

⁹¹ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 207–226.

čano, bi se lahko na podlagi količine dajatev temu precej približalo. V urbarju je navedena skupna količina dajatev za vso vas oz. skupino vasi, podlaga za določanje števila kmetij po vaseh pa je število oddanih modijev pšenice (*mut wajcz*) po posamezni vasi. Če to število primerjamo s številom kmetij leta 1253, pridemo do zanimivih rezultatov. Od 19 naselij, ki so omenjena v obeh urbarjih, je številka povsem identična pri štirih naseljih, pri osmih je razlika majhna, pri preostalih sedmih pa večja, del teh naselij pa leži prav v Spodnji Bohinjski dolini. Če je bilo sredi 13. stoletja v tej dolini 30 kmetij in pol, bi jih bilo na podlagi te primerjave dve stoletji kasneje le še 21. Še najslabše bi jo odnesla vas Savica, kjer bi se število hub skoraj prepolovilo. Tudi v vasi Nomenj, ki leži na poti med bohinjiskima dolinama proti Blejskemu kotu, opazimo zmanjšanje naselja. Razpolovitev števila hub lahko ugotavljamo tudi za Novo vas pri Lescah, medtem ko je v bližnji Dvorski vasi prišlo do precejšnjega porasta, kar potrjuje tudi podatek v blejskem urbarju iz leta 1602.⁹² Toda do zgornjih ugotovitev je treba vendarle pristopiti s precejšnjimi zadržki, saj enačenje števila oddanih modijev pšenice s številom kmetij ni povsem natančno. Poleg tega pravilnosti te primerjave ne moremo preveriti in dokazati, zato je takšen pristop precej tvegan.

Primerjavo bi lahko delno potrdili s pomočjo količine ostalih dajatev, npr. primerjava z oddanimi kokošmi in jajci (v povprečju po približno 2 kokoši in 12 jajc na kmetijo), toda dajatev je bila neenakomerna, zato je takšna primerjava težko ustrezna.⁹³ Določene vzporednice s številom modijev pšenice kaže dajatev mešanega žita. Nižje dajatve vsekakor pomenijo manjše število kmetij ali vsaj njihovo delno opustelost.

Nekaj dodatnih informacij lahko nedvomno pri- nese vpogled v stanje z začetka 17. stoletja, ko je bil spisan naslednji urbar blejskega gospostva. Če po posameznih vaseh primerjamo število hub iz leta 1253, število oddanih modijev pšenice leta 1464 in število kmetij leta 1602, pridemo do zanimivih rezultatov, ki v nekaterih primerih potrjujejo tezo, da en modij pšenice iz leta 1464 predstavlja približno eno kmetijo. Tako lahko potrdimo nižje število kmetij v Novi vasi pri Lescah (1306–09: 12; 1464: 6; 1602: 6), kjer je število kmetij leta 1602 enako številu oddanih modijev leta 1464, zraven pa se omenjajo še štiri puste hube.⁹⁴ Do delne opustelosti v tej vasi je torej prišlo že do sredine 15. stoletja. Potrjuje se zvišanje števila kmetij v Dvorski vasi (1306–09: 6; 1464: 11,5; 1602: 9 in

4 polovične),⁹⁵ v Rečici (1253: 3; 1464: 10,5; 1602: 9 in 2 polovici)⁹⁶ in Bohinjski Beli (1253: 9; 1464: 12; 1602: 12).⁹⁷ Znižanje števila kmetij v Bohinju do sredine 15. stoletja lahko deloma potrdimo za Savico (1253: 11; 1464: 6; 1602: 8 in pol),⁹⁸ ne pa za Bohinjsko Bistrico (1253: 13; 1464: 10; 1602: 14 in pol)⁹⁹ in Nomenj (1253: 4; 1464: 1 in pol; 1602: 4).¹⁰⁰ V ostalih krajih je število kmetij podobno stanju iz sredine 13. oz. z začetka 14. stoletja. Poselitvena slika Zgornje Bohinjske doline ostaja še naprej pomanjkljiva, v Češnjici žitne dajatve leta 1464 sploh niso omenjene.

Zgodba zase je naselje Grad, kjer bi se število kmetij iz 16 na začetku 14. stoletja povišalo na 20.¹⁰¹ V 14. stoletju se kot kupci kmetij v vasi Grad trikrat pojavijo briksenski škofje. Že leta 1312 je škof Janez kupil kmetijo od Wulfinga z Gorij,¹⁰² škof Matevž je leta 1343 eno kmetijo kupil od Andreja Hoferja z Grimšč,¹⁰³ drugo pa nekaj več kot desetletje zatem od koroškega nižjega plemiča Nikolaja Sommereckerja.¹⁰⁴ Ali so vse tri kmetije v škofijskih rokah ostale do nastanka urbarja sredi 15. stoletja, pa je že drugo vprašanje.

V urbarju iz leta 1464 je sicer prvič omenjena škofijska posest v Podhomu in Spodnjih Gorjah, medtem ko je na novo nastalo naselje Javorniški Rovt (*Gereut*), ki se morda ponovno omenja čez tri leta¹⁰⁵ in je bilo tedaj poleg Nemškega Rovta edina rovtar-

⁹⁵ Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, *Izvoleček blejskega urbarja iz l. 1602*, f. 52.

⁹⁶ Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, *Izvoleček blejskega urbarja iz l. 1602*, f. 169. Količina nekaterih dajatev iz leta 1464 je bolj podobna vsem z nižjim številom kmetij. Če je v Rečici do leta 1464 res prišlo do povečanja škofijske posesti, gre to verjetneje pripisati pridobitvi že obstoječih kmetij kot pa kolonizaciji.

⁹⁷ Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, *Izvoleček blejskega urbarja iz l. 1602*, f. 112.

⁹⁸ Prav tam, f. 290.

⁹⁹ Prav tam, f. 131, 139.

¹⁰⁰ Prav tam, f. 363.

¹⁰¹ Bizjak, *Urbarni briksenske škofje*, str. 199; Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, *Izvoleček blejskega urbarja iz l. 1602*, f. 143. Skupno število kmetij ob koncu 15. stoletja je bilo verjetno vsaj 27, saj je sedem kmetij spadalo pod radovljiško gospostvo (ARS, AS 174, *Urbarni urada Radovljica 1498*, f. 83).

¹⁰² Santifaller, *Urkunden Brixen II*, št. 164; Otorepec, *CKSL*, 1312 21/8.

¹⁰³ Otorepec, *CKSL*, 1343 19/1. Čez štiri leta je škof Matevž v Gradu kupil še dve hiši in njivo na Žabjem potoku v bližini vasi Grad (Otorepec, *CKSL*, 1347 1/11).

¹⁰⁴ Otorepec, *CKSL*, 1358 10/8. Nikolaj se je na zgornjem Gorenjskem pojavil šest let pred tem, ko je od Henrika Reymana in dveh bratov kupil 12 kmetij v Blejskem kotu in dve v Doslovčah. Bil naj bi Henrikov stric (Otorepec, *CKSL*, 1352 27/3). Kaj se je v naslednjih desetletjih dogajalo s to posestjo, je vprašanje. Del posesti bi se lahko v 15. stoletju pojavil pri Kamenskih, sicer naj bi po Somereckerju precej dobili Lambergarji (Pleterski, *Župa Bled*, str. 30). O Nikolaju Sommereckerju glej Kos, *Med gradom in mestom*, str. 178.

¹⁰⁵ Otorepec, *CKSL*, 1467 12/4. Zakupnik blejskega gospostva Jurij Kreig je Kristanu Orlu podelil rovt, ki jih je pred njim imel že njegov oče Hans. Letno je moral oddajati dajatve blejskemu gospostvu, na mihaelovo pa 20 oglejskih pfenigov cerkvi sv. Ingenuina v Koroški Beli.

⁹² Prav tam, str. 77, 196–199.

⁹³ Prav tam, str. 78.

⁹⁴ Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, *Izvoleček blejskega urbarja iz l. 1602*, f. 60. Na tem mestu sem dolžan zahvalo dr. Matjažu Bizjaku, da mi je omogočil vpogled v rokopisno zapuščino Milka Kosa, ki jo hranijo v arhivu Zgodovinskega inštituta Milka Kosa na SAZU-ju.

Podkoren (foto: Gašper Oitzl).

ska naselbina blejskega gospostva. Prvič sta omenjeni tudi dve kmetiji in pol pri cerkvi sv. Janeza Krstnika ob Bohinjskem jezeru, ki pa sta bolj produkt ribolova kot tradicionalne višinske kolonizacije, saj sta oddaljeni zgolj 400 rib (*vorhen*), najverjetneje postrvi.¹⁰⁶

Do zmanjšanja števila hub v 14. stoletju je najverjetneje prišlo tudi v Ratečah, saj se leta 1385, ob posestni menjavi med Friderikom II. Ortenburškim in kapitljem ob Vrbskem jezeru, tam omenja le osem kmetij. Naselbina se je v nekaj več kot dveh stoletjih zmanjšala za tretjino, saj je bilo sredi 12. stoletja v Ratečah dvanajst kmetij. Janez Mlinar kot možen razlog za zmanjšanje števila kmetij domneva potres v Furlaniji leta 1348.¹⁰⁷ Prav tako pa bi lahko bilo znižanje števila kmetij v Ratečah, Spodnji Bohinjski dolini, v Blejskem kotu in Deželi vsaj deloma posledica epidemije kuge, do katere je prišlo sredi 14. stoletja. Kasneje je omenjenih pustot manj, kar bi lahko kazalo na povečanje števila prebivalcev po koncu epidemije. Prizadeto območje zgornje Gorenjske namreč kljub oddaljenosti od večjih središč ni bilo povsem izolirano, Blejski kot in Dežela ležita na precej odprtem prostoru, tudi Rateče ležijo blizu pomembne prometnice skozi Kanalsko dolino, v tem

obdobju pa so bile še naprej tesno povezane tudi s Koroško, kjer je epidemija kuge povzročila precejšnje število žrtev.¹⁰⁸

Približno stoletje po prehodu v ortenburško gospostvo so Rateče v belopeškem urbarju omenjene z 18 kmetijami,¹⁰⁹ kar je verjetno tudi posledica imigracije. Do intenzivne kolonizacije v Zgornjesavski dolini, izjema je Dovje, je prišlo v 14. in 15. stoletju. Medtem ko se na območju Dovjega in Mojstrane, slednja se v virih sploh še ne omenja, število kmetij ni bistveno spremenilo, iz 33 leta 1318 na 32 ter štiri polovične leta 1501,¹¹⁰ bi v ostalih krajih lahko prišlo do povečanja naselbin, nekaj naselbin pa je nastalo na novo. Vpogled daje najstarejši ohranjeni urbar belopeškega gospostva¹¹¹ iz leta 1498. Edino primerjavo lahko dobimo na primeru Kranjske Gore, kjer je bila rast sicer nizka, namesto šestih rovtarskih hub leta 1326 jih je bilo konec 15. stoletja sedem, v smeri proti Gozd Martuljku (*Wald*) pa sta bila tedaj še dva rovta »*inn der Altenn Schut*«. Naselji v Gozd Martuljku s petimi in Srednjem Vrhu (*Miterberg*) s šestimi rovti, kjer so rovtarji že prebivali, sta verjetno nastali v 15. stoletju, več kot deset kmetij je omenjenih na Jesenicah (*Assnigkh*) in v Podkorenu (*Würzen*),¹¹² kjer bi do

¹⁰⁶ Bizjak, *Urbarji briksenske škofije*, str. 196–199.

¹⁰⁷ Otarepec, *CKSL*, 1385 8/4; Mlinar, Slepó črevo Kranjske, str. 337. Pagitz omenja, da je prišlo do menjave polovice vasi (Pagitz, *Die Geschichte*, str. 52–53). Domneve, da je šlo za polovico Rateč, ne argumentira. Tudi v listini ni nikakršnih namigov, da bi šlo za menjavo polovice Rateč. Res je sicer, da bi tako lažje razložili precejšnje povečanje vasi, na 18 kmetij do konca 15. stoletja, a obenem se postavlja vprašanje, ali so imeli Ortenburžani posest v drugi polovici vasi že ob koncu 14. stoletja ter kdaj so do nje prišli.

¹⁰⁸ Simoniti, *Pustote*, str. 188–191.

¹⁰⁹ ARS, AS 1, *Urbar gospostva Bela Peč 1498*, f. 22.

¹¹⁰ Blaznik, *Urbarji freišinske škofije*, str. 315–316.

¹¹¹ Belopeško gospostvo je kot nekdanji del radovljiskega gospostva nastalo kmalu po zgraditvi gradu Bela Peč leta 1431. Obsegalo je območje od Bele Peči do potoka Belca ter nato levi breg Save od potoka Dobršnik pri Hrušici do Završnice, z izjemo Koroške Bele (Mlinar, *Gornjesavska dolina*, str. 37).

¹¹² ARS, AS 1, *Urbar gospostva Bela Peč 1498*, f. 3, 30.

Pogled s Pustega gradu na Blejski kot (foto: Gašper Oitzl).

Tabela 2. Število kmečkih enot po naseljih ob koncu 15. stoletja.¹¹³

Naselje	Število kmetij
Rovti pri Beli Peči in Bela Peč	8 rovtov ¹¹⁴
Rateče	18
Podkoren	13
Kranjska Gora	7 in 2 rovti
Srednji Vrh	6 rovtov
Gozd Martuljek	5 rovtov
Dovje in Mojstrana	32 in 4 polovice ¹¹⁵
Hrušica	5 in oštati
Jesenice	12
Planina pod Golico ¹¹⁶	2
Koroška Bela	20* ¹¹⁷
Potoki	4
Blejska Dobrava	8* in dvor ¹¹⁸
Moste	4

Naselje	Število kmetij
Otoče	9 ¹¹⁹
Globoko	3 ¹²⁰
Zaloše	4
Prezrenje	5
Kropa	3
Dobrava	8
Mišače	2
Kamna Gorica	1
Kolnica	1
Ravnica ¹²¹	2
Lipnica	24 oštati
Vošče	1 ¹²²
Brda	7
Selca pri Lancovem ¹²³	6

¹¹³ Ob predpostavki, da se število kmetij v omenjenih krajih pred koncem 15. stoletja ni spreminjalo. Za določanje števila kmetij so bili pri nekaterih naseljih uporabljeni tudi podatki o desetinah in odvetščini v radovljiškem urbarju (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 107–114).

¹¹⁴ Teh osem rovtov je imelo štiri obdelovalce.

¹¹⁵ V dovškem uradu je bilo tudi 12 kajzarjev. Ob izračunu števila prebivalstva se polovične hube na Dovjem štejejo kot cele (Blaznik, *Urbarji freisinske škofije*, str. 315).

¹¹⁶ Glede lokalizacije toponima »Hochentall« glej J. Mlinar, *Povednost srednjeveških urbarjev*, str. 41.

¹¹⁷ Število oddanih modijev žita, skupaj z briksensko posestjo v Potokih in Javorniškem Rovtu. Zvezdica pomeni, da je v skupno število kmetij všteta tudi posest iz briksenskega urbarja iz leta 1464, kjer en modij pšenice predstavlja približno eno kmetijo.

¹¹⁸ Dvor je postavljen v »Hard«. Lahko bi šlo tudi za Dobravo v Lipniški dolini.

¹¹⁹ Tri hube so odnesle poplave, ena pa je pusta (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 70).

¹²⁰ Del zemljišč so odnesle poplave (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 22).

¹²¹ Toponim »Am Bawtl« po Janezu Šmitku predstavlja današnje naselje Ravnica (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 60; Šmitek, *Lipniška dolina*, str. 118–119).

¹²² Huba je bila tedaj zapuščena (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 67).

¹²³ Naselji »Egkb« in »Seltzach«, ki sta omenjeni v radovljiškem urbarju, Janez Šmitek postavlja v Brda in Selca pri Lancovem v Lipniški dolini. Da obe naselji ležita v Lipniški dolini, je razvidno tudi iz seznama desetini (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 83–86, 110; Šmitek, *Lipniška dolina*, str. 118–119).

Breg	1 dvor(?) ¹²⁴
Žirovnica	20 in koseščina
Selo	1
Zabreznica	9
Breznica	2
Vrba	14
Doslovče	12
Smokuč	8
Poljče	9 in dvor
Begunje	11 in 9 oštatorv
Slatna	4
Srednja vas	2
Peračica	6
Zgoša	5 in dvor
Zapuže	5
Hlebce	8 in pol
Hraše	18
Studenčice	1
Lesce	11
Predtrg	11 in 2 dvora
»Erlach« ¹²⁵ pri Radovljici	4
mesto Radovljica	42 hiš
Nova vas pri Lescah	12
Dvorska vas	12
Vrbnje	6
Gorica	2 in 3 dvori
Zgornji Otok	3 in dvor
Spodnji Otok	4 in dvor
Podvin	2 dvora
Mošnje	3 in dvor
Noše	8
Brezje	8 in dvor
Dobro Polje	8
Posavec	2
Ljubno	26

Lancovo	5 in 4 dvori
Bodešče	13
Koritno	9*
Ribno	14*
Selo pri Bledu	13*
Želeče in Zagorice	14*
Grad	20*
Rečica	11 in pol* in dvor
Grimšče	2 in dvor
Zasip	6 in dvor
Mužje	4 ¹²⁶
Sebenje	2
Podhom	9*, dvor in ena koseščina in pol
Spodnje Gorje	10* in dvor
Zgornje Gorje	5, 4 dvori in 6 koseščin in pol
Višelnica	7 in koseščina
Laze	3
Radovna	14 rovtov
Poljšica	8*, dvor in 2 koseščini
Mlino	7 in dvor
Zazer	11*
Bohinjska Bela	17*
Kupljenik	4
Nomenj	11
Log v Bohinju	2
Bitnje	3
Češnjica	?
Srednja vas	4 in 20 koseščin ¹²⁷
Studor	9
sv. Janez ob jezeru	2 in pol
Laški Rovt	3
Savica	11
Brod	9
Bohinjska Bistrica	14
Nemški Rovt	4

naselitve morda lahko prišlo že nekoliko prej kot na območju Martuljka. Obe naselji sta verjetno produkt ortenburške kolonizacije, kdaj sta nastali, pa je težko reči. Ljudmil Hauptmann je pisal o tem, da naj bi bil najzahodnejši del Kranjske, fužinarsko naselje Bela Peč (Fusine in Valromana) z okoliškimi rovti, danes del Italije, koloniziran na začetku 15. stoletja, ko naj

bi tja Ortenburžani naselili nemško govoreče fužinarje s Koroške.¹²⁸

Geografski in prometni dejavnik bi lahko govorila v prid zgodnjega nastanka naselja Podkoren, ki pa se ne omenja ne sredi 12. stoletja ne v 14. stoletju, ko sta omenjeni sosednji Rateče in Kranjska Gora. Prva možna omemba naselja Podkoren bi sicer lahko datirala več kot pol stoletja pred omembo v belopeškem

¹²⁴ Verjetno ni šlo za Breg pri Žirovnici, temveč za neki toponim »Breg« pri Begunjah. V fevdu ga je leta 1436 imel Friderik z Brega. Sprva je bilo zapisano »hof zu Vegawn am Rayn gelegen in Ratmansdorffer pharr«, kasneje pa je bila beseda »Vegawn« – Begunje prečrtana. Leta 1444 je imel Hans z Brega, Friderikov sin, dvor »am Rayn« v radovljiški fari (ARS, AS 1073, I-57r, *Celjska fevdna knjiga 1436*, f. 21, 55). Isti Hans je dvanajst let kasneje imel v fevdu dvor »am Rayn zu Figawn« v vasi radovljiške župnije (ARS, AS 1073, I-2r, *Celjska fevdna knjiga 1456*, f. 9'). Da gre za Breg v Begunjah, meni že Božo Otorepec (Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, 111, 114). Omemba cerkve na Bregu v radovljiški matrikuli iz leta 1468 kaže na to, da je naselje Breg verjetno obstajalo vsaj okoli sredine 15. stoletja (Steska, Radovljiška matrikula, str. 29).

¹²⁵ Božo Otorepec je »Erlach« imel za Jelše pri Radovljici, čeprav tega toponima danes ni mogoče več zaslediti (Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, 111, 114).

¹²⁶ Naselje Mužje pri Zasipu (*Musiach*) se prvič po 11. stoletju v virih omenja leta 1352, ko je Henrik Reyman z Bleda štiri tamkajšnje kmetije prodal Nikolaju Sommereckerju. V Otopečev kartoteki srednjeveških listin je v registru zapisano, da gre za Mošnje, a gre za napako (Otorepec, *ČKSL*, 1352 27/3). V Mužje je kmetije postavil tudi Andrej Pleterski (Pleterski, *Župa Bled*, str. 30).

¹²⁷ Za Bohinj je omenjenih dvajset kosezov (ARS, AS 174, *Urbar urada Radovljica 1498*, f. 93–94). Vsi niso živeli v Srednji vasi, nekaj jih je bilo tudi v Studorju in morda v Stari Fužini, če je naselje tedaj že obstajalo. Na obstoj Stare Fužine v srednjem veku kaže le omemba tamkajšnje podružnične cerkve sv. Pavla ob koncu 15. stoletja (Höfler, *Topografija župnij na Kranjskem*, str. 51).

¹²⁸ Hauptmann, Razvoj družabnih razmer, str. 281.

urbarju.¹²⁹ Na podlagi datacije fresk na zunanosti podružnične cerkve sv. Andreja, ki jih Janez Höfler postavlja v zadnjo četrtino 14. stoletja,¹³⁰ bi lahko nastanek naselja postavili v čas razmeroma kmalu po letu 1385, ko so to območje pridobili Ortenburžani, ali pa je, verjetneje, šlo za ortenburško kolonizacijo, ki je sledila pridobitvi patronata nad kranjskogorsko cerkvijo. Tako bi bili priča masovni kolonizaciji, ko je na območju vasi Rateče in Podkoren v stoletju in pol nastalo kar 23 kmetij, vsaj del kot produkt imigracije, najverjetneje s Koroške.

V dolini Radovne so rovti najverjetneje nastali šele po letu 1464, saj v urbarju blejskega gospodstva omenjeni toponim »Redberg« najverjetneje ne predstavlja Radovne.¹³¹ Prva omemba Radovne najverjetneje sodi v april 1474, ko je Jurij Ratt iz Višelnice svoje tamkajšnje rovtne (*vnser gerrewt das gellwgen ist genantt inn der Rädwein*) prodal Tomažu, županu v Mužjah. Za rovtne je moral Jurij blejskemu gospodstvu plačevati letni činž, ležali pa so ob rovtih Lenarta Kunčiča iz Zgornjih Gorij.¹³² Izkoriščanja Radovne pa se niso lotili le podložniki blejskega gospodstva, temveč se 12 rovtov v Radovni omenja tudi v radovljiškem urbarju iz leta 1498.¹³³ Do konca 15. stoletja sta nastala tudi vsaj dva rovtu blizu planine Goreljek na Pokljuki, ki sta sodila v okvir blejskega gospodstva, na območju vasi Jereka pa je tedaj že stala cerkev sv. Marjete.¹³⁴

Istega leta kot belopeški urbar je nastal urbar radovljiškega gospodstva, ki pa naj bi bil prepis starejšega urbarja izpred leta 1485.¹³⁵ S tem urbarjem imamo prvič vpogled v nekdanjo ortenburško posest, ki se je raztezala po številnih naseljih na zgornjem Gorenjskem, nekaj posesti pa je bilo tudi v krajih, ki danes ležijo v občinah Tržič in Kranj. Največ posesti je gospodstvo imelo po radovljiški Deželi ter ob Savi v smeri proti Kranju, kjer je bilo največje naselje Ljubno (*Leufel*) s 24 kmetijami. Nad tokom Save sta že nastali naselji Dobrava (*Nider Hard*) in Mišače (*Mischatz*), nekaj malega kmetij je bilo tudi v Kamni Gorici (*Stainpüchel*) in Kropi (*Chropp*), kjer je sicer

prevladovalo železarstvo. Kar 24 oštato ali domcevi je omenjenih v Lipnici. Na območju Blejskega kota je imelo gospodstvo nekaj posesti po skoraj vseh vaseh, v Bohinju je bil nekoč ortenburški Studor (*Stodorf*) z devetimi kmetijami. Zanimivo je, da takrat nobeno izmed večjih gospodstev ni imelo zabeležene posesti v Lescah, nad desetimi kmetijami je imelo odvetništvo radovljiško gospodstvo, ostale pa so bile v posesti nižjega plemstva ter različnih cerkva in župnij.¹³⁶ V »vasi Radovljica«, s čimer je bil mišljen Predtrg, je bilo osem kmetij, v mestu Radovljica pa 42 hiš.¹³⁷ Naselbina na pomolu nad Savo se je razvila ločeno od vasi, ki je danes poznana pod imenom Predtrg, pričetek rasti tržnega naselja pa lahko postavimo na konec 13. in začetek 14. stoletja, ko je do leta 1320 pridobila tržne pravice. Na razvoj naselbine je vplivala bližina trgovskih poti, rast fužinarstva v bližini ter težnja Ortenburžanov po vzpostavitvi gospodstvenega središča. Približno sredi sedemdesetih let 15. stoletja je Radovljica dobila tudi mestne pravice.¹³⁸

Skupno število kmečkih obratov je konec 15. stoletja na zgornjem Gorenjskem znašalo vsaj 695 celih in 7 polovičnih kmetij, 31 koseščin in 2 polovici, 34 oštato, 30 dvorov in 17 rovtov (gl. tabelo 2). Pričeli so se kazati tudi obrisi kajzarstva, skupno jih je bilo 15. V mestu Radovljica je bilo 42 hiš. K seštevku števila prebivalstva pa je treba dodati še vsaj 32 železarskih družin.¹³⁹ Ob uporabi enakih količnikov kot pri zgornji tabeli bi približno število prebivalstva na zgornjem Gorenjskem ob koncu 15. stoletja znašalo med 3762 in 4700 oseb.¹⁴⁰

¹³⁶ ARS, AS 174, *Urbur urada Radovljica 1498*, f. 113.

¹³⁷ Prav tam, f. 26, 116–121.

¹³⁸ Gestrin, *Radovljica*, str. 523–527.

¹³⁹ V Beli Peči so bila tri kladiva in kovačnica, kjer je bilo skupaj 17 železarjev. Na Jesenicah in na Planini pod Golico so bila tri kladiva in sedem talilnih peči, eno kladivo je bilo v Mostah, štiri pa pod Jelovico – v Kropi, Kamni Gorici in Kolnici (ARS, AS 174, *Urbur urada Radovljica 1498*, f. 104; ARS, AS 1, *Urbur gospodstva Bela Peč 1498*, f. 8, 20–21, 40). Predvidevamo, da so bili železarji tam z družinami, zato pri računanju števila prebivalstva za omenjene železarje uporabljamo enak količnik kot pri kmetijah.

¹⁴⁰ Dvor je bil v izračunu upoštevan kot dvojna huba, oštati, koseščine in hiše v Radovljici kot ena, prav tako tudi polovične kmetije ter naseljeni rovti v Gozd Martuljku, Srednjem Vrhju in pri Beli Peči. Kjer se na kmetiji omenjata dva posestnika, se za število prebivalstva potem to šteje kot dvojna huba. Izračun je glede na tistega iz okoli leta 1330 precej bližji realnemu stanju. Še vedno sicer ni jasno dokončno poselitveno stanje za vsa naselja zgornje Gorenjske, a delež takšnih naselij je precej manjši kot stoletje in pol prej. Obenem je, kot je bilo zapisano že zgoraj, število kmetij zelo težko določiti na podlagi listinskih virov, zato je tu navedeno število kmetij še vedno manjše od skupnega števila, mu je pa verjetno precej blizu. Gostota poselitve bi torej znašala med 3,49 in 4,37 prebivalca/km². Kot primerjava lahko služi podatek za območje Julijskih Alp, kjer se je v istem času gostota prebivalstva gibala med 3 in 4,1. Vir za površino današnjih občin zgornje Gorenjske (1076 km²) je dostopen na <http://www.stat.si/obcine/sl/2014/Municip/Index/>, zadnji dostop 15. 6. 2016. Danes na tem območju živi 65.345 oseb, gostota poselitve pa je 60,73 prebivalca/km² (<http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C4002S&ti=&path=../Database/>

¹²⁹ Otorepec, *CKSL*, 1432 7/9. Herman II. Celjski je Frideriku Schrottu podeljeval fevde, ki so večinoma ležali pod Kamniškimi Alpami in Karavankami. Zanimivi so trije toponimi: 4 hube »zu Pach«, gozd »zu Velach« in ena huba »zu der Wurzen«. Ti toponimi bi lahko predstavljali Potoke, sosednjo Koroško Belo in Podkoren. Zdi se, da v celjskih fevdnih knjigah te podelitve ni zabeležene, možno je, da Friderik II. Celjski fevdov ni podelil naprej. V prid temu bi lahko govorilo tudi število kmetij na Potokih v belopeškem urbarju iz leta 1498, ko so bile tam prav tako štiri kmetije. A dokončno te hipoteze ne moremo potrditi (ARS, AS 1, *Urbur gospodstva Bela Peč 1498*, f. 11).

¹³⁰ Höfler, *Topografija župnij na Kranjskem*, str. 39.

¹³¹ O prvi omembi Radovne v pisnih virih glej: Mlinar, Drobci, str. 296.

¹³² Otorepec, *CKSL*, 1474 21/4.

¹³³ ARS, AS 174, *Urbur urada Radovljica 1498*, f. 80–81.

¹³⁴ Otorepec, *CKSL*, 1494 16/8. Omenjena je tudi senožet na tej planini.

¹³⁵ Gestrin, *Radovljica*, str. 525.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 117. Urbar gospodstva Bela Peč 1498.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 246. Urbar urada Radovljica 1498.

AS 1073, Zbirka rokopisov (I–57r. Celjska fevdna knjiga 1436; I–2r. Fevdna knjiga za grofijo Ortenburg 1456; I–3r. Fevdna knjiga grofije Celje 1456.

ZIMK ZRC SAZU

Otorepec, Božo: Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo. Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU.

Zapuščina Milka Kosa, fasc. 5, Izvleček blejskega urbarja iz l. 1602. Arhiv Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, ZRC SAZU.

OBJAVLJENI VIRI

Bizjak, Matjaž: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 5. Urbarji briksenske škofije 1253–1464*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2006.

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4. Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana: SAZU, 1963.

Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten I. Die Gurker Geschichtsquellen: 864–1232*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1896.

Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten III. Die Kärnten Geschichtsquellen: 811–1202*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1904.

Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten IV. Die Kärnten Geschichtsquellen: 1202–1269*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1906.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III*. Ljubljana: Leonova družba, 1911.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV*. Ljubljana: Leonova družba, 1920.

Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae. Tomus III. Heinrichi II. et Arduini diplomata (ur. Harry Bresslau). Hannover: Hannsche Buchhandlung, 1900–1903.

Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae. Tomus V. Heinrichi III. diplomata (ur. Harry Bresslau in Paul Kehr). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1931.

Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae. Tomus VI. Heinrichi IV. diplomata (ur. Dietrich von Gladiss in Alfred

Gawlik). Hannover: Hannsche Buchhandlung, 1941–1978.

Otorepec, Božo: Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku. *Radovljiški zbornik 1995* (ur. Jure Sinobad). Radovljica: Občina Radovljica, 1995, str. 10–38.

Redlich, Oswald: *Acta Tirolensia. Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols I. Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen vom zehnten bis in das vierzehnte Jahrhundert*. Innsbruck: Verlag der Wagnerschen Universitäts-Buchhandlung, 1886.

Santifaller, Leo: *Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 1295–1336. Erste Teil, Urkunden*. Leipzig: S. Hirzel, 1941–1943.

Santifaller, Leo: *Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845–1295*. Innsbruck: Wagner, 1929.

Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain I*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1882–1883.

Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain II*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1884–1887.

SPLETNA VIRA

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C4002S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/20_05C40_prebivalstvo_obcine/&lang=2. Zadnji dostop 15. 6. 2016.

<http://www.stat.si/obcine/sl/2014/Municip/Index/>. Zadnji dostop 15. 6. 2016.

LITERATURA

Adam, Stane: Zakaj razstava o Ortenburžanih?. *Linhartovi listi*, 1, št. 4, Radovljica, 2002, str. 1–4.

Albertoni, Giuseppe: Začetki razdrobljene briksenske posesti na Kranjskem v 10. in 11. stoletju [Die Anfänge des Brixner Streubesitzes] (prev. Niko Hudelja). *Blaznikov zbornik: In memoriam Pavle Blaznik*, (ur. Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC SAZU; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 55–66.

Arheološka najdišča Slovenije (ur. Lojze Bolta). Ljubljana: DZS, 1975.

Bezljaj, France: *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.

Bizjak, Matjaž: Razvoj, uprava in poslovanje freisinske in briksenske posesti na Kranjskem v srednjem veku. *Blaznikov zbornik: In memoriam Pavle Blaznik* (ur. Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC SAZU; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 111–124.

Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer, Milko Kos in Fran Zwitter: Kolonizacija in populacija. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafe-

Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/20_05C40_prebivalstvo_obcine/&lang=2, zadnji dostop 15. 6. 2016).

- nauer, Sergij Vilfan in Fran Zwitter). Ljubljana: DZS, 1970, str. 29–127.
- Ciglenečki, Slavko: Archaeological investigations of the decline of antiquity in Slovenia. *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze* (ur. Rajko Bratož). Ljubljana: NMS/SAZU, 2000, str. 119–139.
- Ciglenečki, Slavko: Prispevek k arheološki sliki Carneole v zgodnj srednjeveškem obdobju. *Histria archaeologica: časopis arheološkega muzeja Istre*, 20/21, 1989/1990, str. 151–164.
- Gestrin, Ferdo: Bled v fevdalnem obdobju – do konca 18. stoletja. *Kronika* 32, 1984, str. 119–130.
- Gestrin, Ferdo: Radovljica – vas, trg in mesto do konca 17. stoletja. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, str. 517–547.
- Grafenauer, Bogo: Urbarizacija zemljišča. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan in Fran Zwitter). Ljubljana: DZS, 1970, str. 219–224.
- Hauptmann, Ljudmil: *Nastanek in razvoj Kranjske* [Krain] (prev. Doris Debenjak). Ljubljana: Slovenska matica, 1999.
- Hauptmann, Ljudmil: Razvoj družabnih razmer v Radovljiškem kotu do krize XV. stoletja. *Zgodovinski časopis* 6–7, 1952–53, str. 270–284.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2015.
- Ilešič, Svetozar: Gorenjska, njena regionalna opredelitev in notranja regionalna razčlenitev. *Gorenjska. Referati in gradivo na 12. zborovanju slovenskih geografov v Kranju in na Bledu od 15. do 17. oktobra 1981* (ur. Slavko Brinovec). Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1981, str. 9–17.
- Knific, Timotej in Andrej Pleterski: Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu. *Arheološki vestnik* 44, 1993, str. 235–267.
- Knific, Timotej in Andrej Pleterski: Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. *Arheološki vestnik* 32, 1981, str. 482–523.
- Knific, Timotej: Arheološki sledovi blejskih prebivalcev iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka. *Bled 1000 let: Blejski zbornik 2004* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Didakta, 2004, str. 93–118.
- Knific, Timotej: Arheološki zemljevid Blejskega kota v zgodnjem srednjem veku. *Kronika* 32, 1984, str. 99–110.
- Knific, Timotej: Nožič z zavojkoma s staroslovanskega grobišča Dlesc pri Bodeščah. *Arheološki vestnik* 34, 1983, str. 361–374.
- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom: odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1994.
- Kos, Dušan: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Kos, Milko: Creine Mons – Krainberg – Kranjska gora, staro ime za Karavanke. *Geografski vestnik*, 4, 1928, str. 115–118.
- Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije: (za Kranjsko do leta 1500)*. Ljubljana: Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, 1975.
- Kos, Milko: Naselitev Gorenjske v ranem srednjem veku. *Arheološki vestnik* 21–22, 1970–1971, str. 7–16.
- Kos, Milko: Nekatera krajevna imena na Gorenjskem. *Onomastica Jugoslavica* 1, Zagreb, 1969, str. 5–9.
- Leben, Nika in Judita Lux: Bohinjska Bela. *Varstvo spomenikov* 43, 2007, str. 21–22.
- Melik, Anton: *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana: SAZU, 1950.
- Mlinar, Janez: Slepo črevo Kranjske. Prispevek h kolonizacijski zgodovini Zgornjesavske doline. *Zgodovinski časopis* 59, 2005, str. 333–340.
- Mlinar, Janez: Drobci iz starejše zgodovine doline Radovne. *Bled 1000 let: Blejski zbornik 2004* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Didakta, 2004, str. 295–298.
- Mlinar, Janez: Gornjesavska dolina v poznem srednjem veku. *Med Julijci in Karavankami* (ur. Janez Mlinar). Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 25–42.
- Mlinar, Janez: Podoba srednjeveške poseljenosti območja današnje jeseniške občine. *Jesenški zbornik* 9 (ur. Tone Konobelj). Jesenice: Muzejsko društvo Jesenice, 2004, str. 11–21.
- Mlinar, Janez: Povednost srednjeveških urbarjev. Primer belopeškega urbarja iz leta 1498. *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja* (ur. Lilijana Žnidaršič Golec in Matjaž Bizjak). Ljubljana, 2016, str. 35–53 (še v tisku).
- Pagitz, Franz: *Die Geschichte des Kollegiatstiftes Maria Wörth: ein Beitrag zur Austria Sacra: mit einem Beitrag »zur Kunst in Maria Wörth«*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1960.
- Pleterski, Andrej: *Nevidna srednjeveška Evropa. Župa Bled*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011.
- Pleterski, Andrej: Staroslovansko grobišče na Sandrovi polici v Predtrgu pri Radovljici. *Arheološki vestnik* 41, 1990, str. 465–504.
- Pleterski, Andrej: *Zgodnj srednjeveška naselbina na blejski Pristavi: tafonomija, predmeti in čas*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010.
- Preinfalk, Miha: Rodbina Lamberg: plemiške rodbine na Slovenskem. *Gea* 17, št. 11, 2007, str. 70–73.
- Sagadin, Milan: *Ajdna nad Potoki*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, 1997.
- Sagadin, Milan: Arheološka najdišča Gornjesavske doline. *Med Julijci in Karavankami: zgodovinske in naravne podobe Gornjesavske doline* (ur. Janez Mlinar). Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 11–22.

- Sagadin, Milan: *Od Karnija do Kranja: arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnje-srednjeveškem obdobju: doktorska disertacija*. Kranj, 2008.
- Sagadin, Milan: Poznoantična in staroslovanska najdišča v jeseniški občini. *Jeklo in ljudje: jeseniški zbornik* 5 (ur. Tone Konobelj). Jesenice: Skupščina občine Jesenice, 1985, str. 377–388.
- Sagadin, Milan: Rateče. *Varstvo spomenikov* 35, 1994–1995, str. 140.
- Sagadin, Milan: Zaščitno izkopavanje staroslovanskih grobov v lopi cerkve sv. Martina v Mostah pri Žirovnici. *Arheološki vestnik* 33, 1982, str. 124–131.
- Simoniti, Vasko: Pustote v 14. in 15. stoletju: referat na kolokviju ob stoletnici rojstva Milka Kosa v Ljubljani 10. decembra 1992. *Zgodovinski časopis* 48, 1994, str. 187–194.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Steska, Viktor: Radovljiska matrikula iz l. 1468. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 2–3, 1921–1923, str. 23–38.
- Svetina, Robert: Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich/Sv. Lambert in Slowenien. *Zgodovinski časopis* 64, št. 1–2, 2010, str. 46–114.
- Šmitek, Janez: Lipniška dolina v 16. stoletju. *Kroparski zbornik: ob 100-letnici Plamena: 1894–1994* (ur. Verena Štekar-Vidic). Kropa, Radovljica: Tovarna vijakov Plamen, Medium, 1995.
- Štefančič, Marija in Petra Leben-Seljak: Antropološka analiza staroslovanskega grobišča Dlesc pri Bodešah. *Arheološki vestnik* 43, 1992, str. 191–203.
- Štih, Peter in Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Štih, Peter: Izvor in začetki škofijske posesti na današnjem slovenskem ozemlju. *Blaznikov zbornik: In memoriam Pavle Blaznik* (ur. Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC SAZU; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 35–48.
- Štih, Peter: Mensch und Wald in den Ostalpen (bis zur großen Kolonisation). *Man, Nature and Environment between the northern Adriatic and the eastern Alps in premodern Times* (ur. Peter Štih in Žiga Zwitter). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, str. 36–51.
- Štih, Peter: Prva omemba Bleda v pisanih virih: listina kralja Henrika II. za briksenskega škofa Albuina z dne 10. aprila 1004 (D. H. II 67). *Bled tisoč let: Blejski zbornik 2004* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Didakta, 2004, str. 7–34.
- Valič, Andrej: Ajdna. *Varstvo spomenikov* 28, 1986, str. 279.
- Valič, Andrej: Ajdovska luknja. *Varstvo spomenikov* 27, 1985, str. 272–274.
- Valič, Andrej: Brod. *Varstvo spomenikov* 29, 1987, str. 285.
- Valič, Andrej: Gorje. *Varstvo spomenikov* 11, 1967, str. 132.
- Valič, Andrej: Pregled ledin in arheoloških najdišč. *Bohinjski zbornik* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Skupščina občine, 1987, str. 36–45.
- Valič, Andrej: Radovljica. *Varstvo spomenikov* 13–14, 1970, str. 174.
- Valič, Andrej: Staroslovansko grobišče v Smokuču pri Žirovnici in Srednjem Bitnju pri Kranju. *Arheološki vestnik* 13–14, 1962–1963, str. 565–574.
- Vičič, Boris: K arheološki topografiji Bohinja. *Kronika* 31, 1983, str. 1–7.
- Vidrih Perko, Verena in Milan Sagadin: Gorenjska v antiki. *Kamniški zbornik* 17 (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, 2004, str. 207–223.
- Vidrih Perko, Verena: Ajdna nad Potoki: poročilo o najnovejših arheoloških odkritjih in Arheologija za javnost, študijski primer: projekt Kašarija. *Jesenjski zbornik* 9 (ur. Tone Konobelj). Jesenice: Muzejsko društvo Jesenice, 2004, str. 205–219.
- Zahn, Joseph: Die freisingischen Sal-, Copial- und Urbarchbücher in ihren Beziehungen zu Österreich. Mit zwei Facsimilen, Urkunden-Beilagen und Verzeichnissen. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* 27, 1861, str. 191–344.

S U M M A R Y

The settlement structure of Zgornja Gorenjska in the Middle Ages

Colonisation of the lowland areas of the Bled seigniory ended already in the middle, most likely in the first half of the 13th century, and in some settlements probably even before that. The lack of fertile soil in lowland areas led to a gradual reduction of land plots at higher elevations, which was first documented for Nemški rovt and soon afterwards a few similar settlements around Bohinj and Blejski kot, all having emerged sometime before 1330 and retained more or less the same size even at later dates. By contrast, it was probably in the second half of the 14th century that lowland settlements witnessed the formation of the first wastelands, with the greatest exposure to which having been recorded in Lower Bohinj Valley and the lowest in Blejski kot; there were also a few in the Radovljica plain (also called Dežela), but the lack of sources makes it impossible to gain a better insight. It may generally be claimed that some settlements often witnessed minor changes in the number

of farms and only a few retained an unchanged number of farms from their first mention to the second half of the 15th century. According to the available data, the area least affected by change was Blejski kot and probably part of the Radovljica plain (Dežela), and the worst affected area was the Upper Sava Valley, where a majority of settlements emerged from the late 13th century onwards, and Bohinj. The settlement structure of the Upper Bohinj Valley remains largely unknown, which does not necessarily imply a sporadic settlement pattern, especially in view of the fact that Srednja vas was home to the central church in the Bohinj area, with its characteristic old patronage of St. Martin.

The only settlements to emerge in the Upper Sava Valley during the high Middle Ages were Rateče and Dovje, where the process of colonisation started a few decades later than in Bohinj and Blejski kot as well as at a lower initial intensity, at least in Rateče.

Settlements in this area probably started to expand at an increased rate sometime in the mid-14th century, when the colonisation of mountainous areas in Bohinj and Blejski kot had already come to an end, and continued throughout the 15th century – a rather expected development given the geographical conditions. One of the contributing factors to the expansion and emergence of new settlements in the Upper Sava Valley was the ironmaking industry at Jesenice and Bela Peč.

In the end, the paper provides a total number of agricultural facilities across villages as well as an approximate number of the population and its density at the end of the 15th century. These estimates should be considered with certain reservations, as the sources do not make mention of every single farm. Likewise open to question is the coefficient for the number of inhabitants per farm.